

MODRA
PTICA
LETO
XI.

M O D R A P T I C A

leposlovna revija, izhaja vsak mesec enkrat na dveh polah (32 straneh). Vsak letnik se prične z decembrom in se konča z novembrom naslednjega leta.

Letna naročnina samo na revijo, ki je vključena v redne publikacije Založbe Modre ptice, znaša din 100.—. Posamezna številka din 10.—. Naročniki na redne publikacije prejemajo list kot dopolnilo h knjigam brezplačno.

Urednik Janez Žagar. Rokopisi se ne vračajo.

Uredništvo in uprava v Ljubljani, Ulica 29. oktobra (prej Rimska cesta) št. 1. Telefon 3163. Št. čekovnega računa 15.369.

VSEBINA 9. ŠTEVILKE

AVGUST

Jordan Jovkov: Indže

Tone Potokar: Dositej Obradović

Frida Kovačeva: Joni

Zima Vrščaj: Njunja

Poročila

Razno

INDŽE

JORDAN JOVKOV

»V tistem času so se potikali okrog mnogi razbojniki, ki so jih imenovali potepuhe in roparje. Požgali so mnoge vasi. Postno nedeljo so vdrli v vas, ujeli mnogo ljudi, jih izropali in vas zažgali.«

Iz letopisa popa Jovče.

Kakor grozen vihar so se spustili roparji z Bakadžika v ravnino. Na čelu jim je bil Indže z družino, za njim so se valili z divjim vpitjem in neugnano požrešnostjo volkov, brez reda in na besnih konjih, roparji Sivri-biljuk-baše, Ederhanogla, Deli-Kadira in drugih razbojniških glavarjev.

Redko je bilo videti tako strašen zbor: anatolski Turki, Zebci, Kurdi, Dalijci in Kapezci. Bili so zbrani z vseh koncev in krajev, grozni in strašni, nekateri oblečeni samo v cunje, da se jim je videla gola koža, drugi zopet v dragih oblačilih, obteženih z našitki in vrvami. Vsak je imel za pasom zataknjen nož in samokres, toda nosili so tudi orožje, ne za vojsko, temveč za moritve in uboje: starinske helebarde s širokimi rezili kakor sekire, železne kavljje, buzdovane ter kratke in dolge sekire.

Ko je ta drhal pridrvela v ravnino, je vzdignila tak prah, da se je od daleč moglo misliti, da tam razsaja burja. Toda vreme je bilo lepo, tik pred nastopajočim poletjem. Na severu se je v mirnih obriskih in tiho dvigal Balkan v obliki sinje verige, ki jo je ozarjalo sonce. Ako bi se kdo ustavil in se okrenil, bi mogel opaziti, da je tu in tam švignil iz gozda kratek plamen, ponekod se je dvignil tanek val dima in izginil. S temi ognji so naznanjali drvarji in gozdarji vasem, naj ljudje beže, ker prihajajo roparji.

Toda Indže še ni dal znamenja za napad na katero izmed bližnjih vasi. Jahal je na svojem belem konju, pustil je svojo družbo nekoliko pred sebe in molčal. Kakor da so se mu šele sedaj odprle oči in je videl, kako nesrečna je zemlja, ki je hodil po nji. Pusti in zapuščeni so bili pašniki, brez črede, brez zvončkljanja. Ni bilo videti pluga, ki bi bil kdo ve čigav, njive je preraščalo robidovje in plevel, pota so bila zarastla s travo. Celo ptičjega petja ni bilo slišati.

Na svojem čilem in negovanem konju je Indže sklonil glavo in se zamislil. Že proti mraku je začul strašno vpitje, ki je prihajalo od zadaj. Obrnil se je in videl, kako so roparji hiteli, s kakšno vnemo so se pripravljali, videl je njihove plameneče oči in pozverinjene obraze; pogledal je naprej — predse in vse razumel: nasproti, ne posebno daleč, je bila videti velika vas. Indže je spoznal, da je to Urum-Eni-kjoj. Ni bila kakor druge vasi, skozi katere so drveli; lepe hiše so se belile med vrtovi in nasadi, pri cerkvi se je dvigal zvonik in na njem je žarel križ kakor ognjen. Čeprav vas ni bila oddaljena več ko dva tri streljaje s puško, je bila podoba, da tam še nihče ni bil zapazil roparjev.

Indže je dal znamenje za stoj, sam pa je šel naprej in dolgo gledal proti vasi. Zareze na čelu so se mu poglobile in roparji so mislili, da preudarja, kako in kje bi vdrl v vas, in so komaj zadrževali razigrane konje. Toda Indže se je vrnil in velel razpreči in postaviti šotore, kajti prenočiti je nameraval tu. Roparji so utihnili, razjahali in celo pozabili popustiti jermena in vezi. Počakali so nekaj časa na strani, na Mogili in postavili so šotor za Indža. Ko je Indže stopil v šotor in se je platno zgrnilo za njim, so se zbrali v skupino in si pričeli pripovedovati. Kdor je pripovedoval se je najčesteje vstopil v sredo, a drugi so poslušali in med pripovedovanjem pogledovali k Indževemu šotoru. Roparji so se pogovarjali o Indžu. Indže jim ni bil več všeč, ni bil več tak, kakor so ga bili poznali preje. Ne pripoveduje več, temveč molči in je prepirljiv.

Ko je to pomlad Indže ozdravel in se mu je zarastla težka rana na prsih, so klicali glasniki po vseh vaseh na obeh straneh Bakadžika ljudi na konje, da se mu z jatagani* oboroženi pridružijo. To so slišali roparji, prišli so od povsod na Bakadžik in samo v nekaj dneh je na ravnini pri Sedmih studencih, kjer je Indže postavil svoj šotor, zrastle veliko taborišče. Kdor je prišel tja, je najprej vprašal po Indžu, kajti njega je želel videti. Toda okrog šotora so bili postavljeni hribovci Kara-Kolje in niso pustili nikogar blizu. Glej, tudi sedaj so tam in ga varujejo. Nihče ne ve, kaj Indže misli in namerava.

Še o marsičem so se pogovarjali roparji in ostali toliko časa, da so utonili v temi. Znočilo se je. Zagoreli so veliki ognji. Roparji so se ločili in prizadevali, da ne bi napravljali šuma in jih ne bi zapazili iz Urum-Eni-kjoja. Gozd naokoli jih je skrival ter je delal temo še večjo. V siju ognjev so se videle njihove črne sence povečane in podaljšane. Nekje je zarožljalo orožje, zarezgetal je konj. Nizko nad taborišče je padalo temno nebo in zvezde so plaho trepetale, kakor bi jih bilo kaj preplašilo.

*

Toda Indže se je zaprl v šotor in kakor vse te zadnje dni je legel na ležišče, postlano z ovčjimi kožami, in se zamislil.

Misli so se mu vračale za šestnajst let nazaj. Spominjal se je onega dne, ko je zalotil Kara-Feiza pred Žeruno. Roparji so našli to pot vas dobro utrjeno in ograjeno in svinčenke iz pušk so jih prisilile, da so se morali umakniti na polje. Od tam je Kara-Feiz jezno in mrko gledal bogate veleposestniške hiše, polne težkega imetja, ter je premišljal, kako naj napravi. Vdreti v vas ni mogel, pustiti jo — mu je bilo mučno.

V tem trenutku je prispel Indže. S seboj je vodil tristo junakov, vse na čilih konjih. Bil je mlad. Pogledal je Kara-Feiza, ozrl se na vas, zasmejal se je in ne da bi mnogo premišljal, se je zagnal s svojo družino naravnost proti utrjeni ograji. Zagrmelo je iz pušk in dim se je razširil na okrog. Roparji so popustili uzde, streljali s samokresi in kričali. Trikrat se je Indže umaknil in zopet navalil na ograjo. Zemlja je bobnela pod konjskimi kopiti, vzdignil se je oblak prahu. Končno se je utrujen in z ognjem v očeh vrnil k Kara-Feizu, se celo nasmehnil in pogledal nazaj. Od tega nespametnega napadanja ni imel nobene koristi. Izpod prahu, ki se je dvigal kakor megla, je bilo videti trupla padlih roparjev

* Jatagan = ukrivljena (turška) sablja.

in konji brez jezdecev so besno dirjali okoli. V hipu je prenehalo streljanje in vsa vas je utihnila kakor okamenela.

»Na, le poglej!« je zaklical Indže sam pri sebi. »Ako želiš, da pade jabolko, moraš potresti vejo!«

Zvečer so prignali k njemu mlinarja, ki so ga roparji ugrabili pri Postolovskem mlinu. Čim je ta preplašeni človek padel pred njim na kolena, se priplazil in poljubil rob njegove obleke, je Indže takoj razumel, da je našel človeka, ki mu je bil potreben. Še isto noč se je petdeset izbranih roparjev, ki jih je vodil mlinar, priplazilo brez konj do utrjene ograje ter straže prevarilo in pobilo. Preko porušene ograje je prišel Indže s svojo družino, za njim tudi Kara-Feiz. Na vzhodu se je nad črnimi vrhovi dobnav rdečila jutrnja zarja. Po kameniti cesti so udarjale podkve besnih roparskih konj. Kdo bi si upal postaviti se v bran proti roparju, kadar je na svojem konju in drži v rokah jatagan?

Presenečeni možje, ki so branili svojo utrjeno ogrado, so v hipu prenehali s streljanjem in odložili orožje. Niso vedeli, kaj naj store: ali naj beže, ali naj se vrnejo na svoje domove, kjer so bile njihove žene in otroci. Roparji so navalili nanje, kakor volkovi na čredo. Vsakogar so posekali, ki jim je prišel blizu. Ko je utihnilo zadnje streljanje onih, ki so se rešili na nasipe, se je že danilo in svetlikalo. Videle so se lepe hiše, ograjene z visokimi plotovi, z velikimi vhodnimi vrati — zrel plen zmagovalčeve roke. Roparji so pustili svoje konje in so se odpravili plenit. Zastokale so žene, zajokali so otroci, k Bogu so se dvigale prošnje. Tu in tam so skoro nato zagorele hiše in gost črn dim se je dvignil ter zamrežil sonce, ki je pričelo vzhajati.

Indže je prepustil ropanje drugim, njemu ropanje ni bilo potrebno. Sredi vasi, zgoraj v Bončevem hanu, Indže jè in pije. Odprli so vse sode in vino teče kakor reka. Tako hoče Indže. Blede mlade žene mu strežejo, mlada dekleta mu s trepetajočimi rokami nalivajo vino. Toda okrog divjajo požari, jokajo žene in otroci, kri rdeče barva visoke plotove in težka vhodna vrata. Indže je postal veselejši. Težko mu je ugoditi. Od časa do časa pogleda svojo obleko, krvava in raztrgana je. Želel je, naj mu kjer koli že poiščejo krojača, ki bi mu napravil novo. Indžejeva beseda je bila zakon, našli so krojača in ga privedli. S tresočimi se rokami je odmeril škrlatno sukno, vzel mero in pričel krojiti.

»Povej mi, mojster, povej, Gočo,« mu je rekel Indže, »s katerega konca vasi si? Kje je tvoja hiša, da ti je ne bi morda zažgal?«

»Z gornjega konca sem, efendi. Moja hiša je na Mogili.«

Indže je gledal sedaj sem, sedaj tja in se topil v smehu. Katero hišo in kateri del vasi naj pusti? — Vsa vas gori!

Toda glej, spodaj na cesti, nad katero je napravljaval dim iz požara strašno senco, se je prikazalo dekle. Malo živih ljudi je ostalo v vasi; kje se je le vzelo to dekle? Od vseh strani so tiščali roparji vanjo, dekle je zastokalo, zagledalo je Indža in z razprostrtimi rokami je steklo proti hanu. Indže se je vzravnal, odprl je veke in vzdignil roko. Roparji so se ustavili kakor vkovani. Indže ni imel namena stopiti naproti, toda pogledal je zviška, videl dekličin obraz in odšel k nji. Bila je lepa, vitka in visoka. Hm, lepih žen je videl Indže veliko. Kako je ta deklica, ki ji je komaj za las manjkalo, da ni bila ubita, stala pred njim tako mirno in so ga njene temne oči gledale veselo in zaneseno! Njena mati, njen oče, vsi njeni bližnji so bili morda pobiti, a v njenih očeh ni bilo niti strahu,

niti mržnje. Temu se je čudil Indže! Pozabil je na mojstra in na obleko, prijel je deklico za roko in jo odvedel dalje, kjer je bil njegov konj in njegova družina.

Tako je Indže spoznal Pavno. Mnogo ljudi je umrlo pod njegovim nožem in mnoge ženske so preizkusile nestalnost njegove strasti. Ni se spominjal njihovih obrazov, niti njihovih imen. Tako, je menil, bo tudi s Pavno. Smehljaj te žene in pogled v njene oči sta se mu vtisnila globoko v dušo. Postala je njegova žena po zakonu in običaju. Jezdila je konja, hodila je z njim in ga povsod spremljala. Indže je še silneje zapupal sam vase in večjo moč je čutil v rokah, kadar je bila ona z njim.

Tedaj je bil Indže mlad, ni cenil svojega življenja in se ni bal smrti. Nikdar ni ločil dobrega od zla, nikoli se ni vprašal, kaj je greh in kaj ne. Za stopinjami njegovega konja so ostajala grobišča in pogorišča, njegovo ime je slehernega navdajalo s strahom in trepetom. Menil je, da je njegova moč brezmejna in njegova volja zakon za vse. Nič več ni varčeval ne tujega ne svojega. Postal je grabežljiv na zlato in z levjim deležem je grabil zase pri vsakem ropu. Bil je zloben, prepirljiv in nikomur ni privoščil dobre besede. Oni, ki si je drznil z njim kaj deliti, je našel smrt s svinčenko ali pa pod njegovim jataganom. Prišlo je celo tako daleč, da je odbil od sebe svoje najbližje. Nekoč je vzdignil roko tudi proti Sjaru Barutčiji. Človeka, ki ga je rešil smrti, ki je bil prvi za njim, je udaril s trstiko, da je zakrvavel po obrazu.

Takrat je prišlo najhujše.

Bil je lep poletni dan, prav tak kakor današnji, in v isti vasi Urum-Eni-kjoju. Pripravili so se na pohod. Ta dan ni bil dober. Polje je bilo videti kakor izbičano in daleč po gorah so se vlačile temne megle. Tolpe črnih krokarjev so se vzdigale z groznim in žalostnim krakanjem in vznemirjale ozračje. Indže je bil na svojem konju, tudi vsi iz njegove družine so bili na konjih. Nekolikokrat so še zagrmeli možnarji in topiči ter zopet utihnili. Indže je čakal, da pride Pavna, a ona se je mudila. Tedaj je vzkipel, kajti popil je bil že mnogo žganja. Vrnil se je s konjem k hiši, kjer je bila Pavna. Šel je počasi, toda bil je tako zelo razsrjen, da se mu je temnilo pred očmi. Pavna se je povzpela na svojega konja in prav tedaj so ji podali dete, ki je bilo zagrnjeno in povito. Njeno in njegovo dete. Indže je segel in pograbil otroka.

»Hajduk ne hrani otrok!« je zakričal kakor pobesnel, vrgel z eno roko otroka kvišku v zrak, z drugo pa ga je prestregel s svojim jataganom.

Nihče ni vedel, kaj se je bilo zgodilo potem. Indže je prijel za uzdo konja svoje žene in ju odvedel s seboj. Vsa tolpa se je spustila v silen beg, zagrmeli so možnarji in topiči. Ni se čulo, kako je tarnala in kaj govorila med jokom Pavna. Videlo se je samo, kako so ji lile solze po belem licu.

Nekaj časa je še hodila z njim, molčeča in nema kakor senca. Končno je izginila tudi ona, in kolikor jo je iskal, je ni mogel najti. Vedel je samo, da je Pavna iz rodu Sjara Barutčije, da ga je pred davnim časom zapustila in odšla v gore, vedel je le to in brezmejna žalost je omračevala njegov razum. Indže je postal strašen. Tudi preje ni poznal milosti, toda kakor hitro je zanj ugasnil pogled Pavne, se mu je spremenilo srce v kamen. Če bi zbrali kosti odtlej ubitih, bi jih bilo celo goro, kri bi tekla kakor reka. Kakor da v tej strašni in krvavi môri Indže ni imel

nobene vesti. Tako je minilo nekaj več ko šestnajst let. Indževa roka se še ni utrudila ubijati.

Mnogo se je zgodilo, mnogo je minilo. Indže se tega ni spominjal, niti se ni maral spominjati. Toda nedavni dogodek se mu je bil vtisnil globoko v spomin: vsa vas je — kakor mnogo drugih — poginila pod ognjem in nožem. Trupla na cesti, sveža kri se je kadila. Glej, star pop se je vzdignil med gosto nakopičenimi trupli žena, mož in otrok. Njegov obraz je bil krvav in na prsih mu je pod odpeto obleko zevala rana. Kakor oglje so žarele njegove oči, videti je bilo, kakor da je vstal od mrtvih, vzdignil je roko proti Indžu in zavpil:

»Preklet bodi! Preklet bodi od Boga in vseh svetih očetov! Da se ne spremeniš po smrti! Železo in kamenje se bo spremenilo, ti ne! Da boš vzdihoval in trepetal na zemlji kakor Kajn! Naj te zadene gobavost Geezije in nemoč Juga! Anatema! Anatema! Anatema!«

Nož potisnjen v njegovo grlo, ga je ubil in prisilil, da je utihnil za vedno. Toda še sedaj vidi Indže venomer njegov krvavi obraz, njegove oči ga žgo, besede ga zbadajo kakor noži. Še sliši njegovo prekletstvo.

Dan po tem dogodku je šel Indže s svojo družino po strmi planinski poti. Prvič je bilo, da je povesil glavo in se zamislil. V hipu je z nasprotni strani počila puška. Indže se je zamajal in padel s konja. Roparji so se pripravili. Toda med njimi in krajem, kjer je počila puška, je bil globok prepad. Na nasprotni strani so videli majhno družbo, spoznali so jo, da je Sjara Barutčije, toda ujeti je niso mogli.

Vse to je bil Indže premislil, ko je ležal bolan. Ko se mu je rana na prsih zarastla, je upal, da ga bodo te misli zapustile. Nič več ni mislil na Pavno, na otroka, na nič. Zaprlo se mu bo srce in roka se mu bo utrudila. Toda te misli so ga mučile tudi sedaj. A zunaj so ga čakali roparji in on jih je moral voditi.

*

Zjutraj so glasniki, ki jih je bil Indže poslal, stopili v taborišče in zaklicali: »Čujte, kaj ukazuje Indže: oni, ki je z njim, mora poslušati samo njegovo besedo. Za nepokorne Indže nima milosti. Naj si sleherni to zapomni, komur je glava na ramenih draga!«

Roparji so se spogledali, si navili dolge mustače in se zamislili. Kaj naj to pomeni? Nekdo je mahnil z roko in zaklical: »Indže ve, kaj dela. Naj le!« Vsakdo je razumel, kaj je hotel povedati: Indže želi, da ga ubogajo in so mu pokorni, to je vse, kajti strašen bo udarec, za katerega se je odločil. Tem bolje, samo, da se lahko ubija in ropa. Pred kratkim še pripravljeni na upor so znova zaupali Indžu, razveselili so se in bučno veselje je zavladalo v taborišču.

Prav v tem trenutku je prihajal Indže iz svojega šotorja. Kakor se približujejo morski valovi obrežju, tako so se vstopili roparji z vseh strani okrog Indža. Sedaj je že med njimi. Lahko in vzravnano pristopa — korake tega krvoloka in ropa željnega človeka poznajo, ustavi se in vrže hiter pogled kakor orel. Lep je Indže. Oblečen je bil v modro janičarsko ogrinjalo, ki se je lesketalo v našivih, in v rdeče široke hlače. Toda na glavi ni imel belega turbana z mehкими gubami, temveč visoko kučmo iz soboljevine z globoko gubo na eni strani. Tam, kjer se guba neha, je bil zataknjen šop pavovih peres.

Z roko na svojem krivem meču je šel Indže med dvema živima stenama roparjev. Njegova junaška zunanost in telesna sila sta podžigali roparje. Vsi so si mislili: sedaj se požene na svojega konja in jih povede v napad. Tudi oni spredaj so se nizko pripognili in z velikimi glavami, na katerih so bili poviti turbani, so priklonili temena, a drugi zadaj, tesno drug pri drugem, so stiskali ročaje na jataganih in renčali: »Zajahaj!« Tu in tam se je slišalo streljanje.

Indžu so prignali konja in povzpel se je nanj. Brez povelja, kajti med njimi ni bilo povelj, so se pognali roparji na svoje konje. Čim je beli Indžev žrebec vztrepetal in povesel rep, ki mu je segal prav do tal, je Indže vzdignil roko in vsi so utihnili. Čakali so, da jih povede ta roka na Urum-Eni-kjoj. Toda Indže jim pokaže smer ravno v nasprotno stran ter jim veli, naj mu slede. Kakor da je zagrmelo nad roparji. Gledali so Indža in niso verjeli svojim očem. Toda Indžev obraz je bil strašen in globoko se je začrtala značilna brazda v njegovo čelo.

Zaupajoč sam vase se Indže ni obotavljal in je krenil dalje. Za njim se je zazibala tudi množica najemnikov iz njegove družine. Roparji so ostali sami. Nekoliko trenutkov so molčali in se gledali. Nato so zagnali strašen vik in krik — divje zavijanje šakalov. Od vseh strani so se zbrali okoli Sivri-Bijuk-baše, vpili in ga prosili, naj jih on vodi v Urum-Eni-kjoj. Krepak Anatolec je bil Sivri-bijuk-baša, kakor hrast je štrlel iznad vseh roparjev. Namršil je obrvi in preudarjal. Sam ni vedel, kaj se je bilo zgodilo z Indžem, toda ni hotel, da bi tako lahko pretrgal z njim. Odločil se je, iti hoče za Indžem! Na njegovo znamenje so zagrmeli možnarji in topiči. V tem divjem vrvežu se je izgubil ropot roparjev, tolpa se je premaknila in se odpravila. Skoro nato so konjska kopita umolknila in samo oddaljeno pokanje možnarjev in oblak prahu, ki se je dvigal, sta naznanjala, da se vračajo roparji po poti, po kateri so bili prišli.

*

Ravnica sredi gozda je ostala prazna. Na mah se je prikazal tam droben človeček, niti otrok, niti odrasel. Bil je grbast, glava mu je tičala globoko v trupu in roke so mu bile nesorazmerno dolge kakor pri opici. S plahimi in tatinskimi koraki je prispel na sredo ravnice, se ustavil in poslušal: roparji so bili daleč. Tedaj se je pomiril in je pričel stikati, sklanjal se je, pobiral nekaj s tal, ogledoval in zavrgel, ali pa stlačil v svojo torbo. Na enem kraju se mu je ustavil pogled na večjem predmetu: puški. Trenutek je obstal kakor okamenel, nato je pograbil puško, stisnil jo je pod pazduho in zbežal v gozd.

*

Čeprav v začetku kmetje iz Urum-Eni-kjoja roparjev niso opazili, so jih preko noči slutili in se razbežali v gozd. Ko so jim pozneje drvarji povedali, da so se roparji vrnili, jim nihče ni hotel verjeti. Z veliko opreznostjo so se vrnili najprej samo moški. Na dvoriščih so se prikazali imovitejši čorbadžije, ki so sedeli na svojih mezgih. K njim so prihajali in se zopet vračali oboroženi čuvaji. Mimo je šla tudi majhna četa drvarjev in gozdarjev, nekateri oboroženi s težkimi puškami, večina pa z dolgimi železnimi palicami. Njihov vodnik je nosil veliko kučmo, s katere je visel lisičji rep, in je v ljudeh vzbujal strah. Nadevali so mu

junaški videz, čeprav so preje sklenili, da bodo zbežali, čim zagledajo roparje. Ko so končno čuvaji na konjih večkrat zapored odšli in se zopet vrnili, so nezaupni čorbadžije pričeli verjeti, da so roparji v resnici odšli ter so pustili ženam in otrokom, da so se vrnili v vas. Ceste so bile natrpane z ljudmi, vozovi in živino.

V hipu je na spodnji strani, kjer je tekla reka, počila puška. Vreme je bilo tiho in v steklenem ozračju je ta pok odjeknil rezko in strašno. Preden so se zavedli, kdo je in kaj je, je bilo slišati drugi pok, zopet z istega kraja. Žene so zaihtele in se vrnile, da bi zopet bežale. Z veliko muko so jih pogumnejši moški komaj umirili in spravili nazaj. »Ne bojte se, ljudje!« so klicali. »Nič ni. Niso roparji, lovci so!« Žene so se vrnile, toda nihče se ni upal ostajati v hiši. Vozovi so ostali natovorjeni, živina se je raztepla po dvoriščih. Medtem ko so se zbrale ženske pri vhodnih hišnih vratih in si pripovedovale, so se zbrali možje na koncu vasi in pazili.

Proti večeru se je bližala vasi čreda svinj. Kmetje so se razveselili. Čudno se jim je zdelo, da je svinjski pastir prignal svinje kakor vedno po navadi, ne da bi slutil, da je vas medtem že bežala.

»Čakajte!« je zaklical nekdo. »Grbavec nam bo sedaj vse to najbolje razložil. Moral je videti roparje.«

Kmetje so šli svinjskemu pastirju naproti in ga obkrožili. Bil je grbavec, ki je bil našel tisto jutro puško v gozdu. Povedal je, kar so že vedeli: roparji so odšli.

»Zakaj so odšli?«

»Če bi jaz to vedel, daleč sem bil. Zelo so se pripravili, vpili...«

»Kdo je streljal tam doli pri reki?« je vprašal nekdo. »Kdo je streljal?«

Grbavec ni odgovoril, toda oči so se mu svetile in ponosno je gledal kmete. Ko je videl, da so se čudili, je vzel puško izpod pazduhe in jo pokazal.

»Kdo da je streljal, a? Jaz sem streljal; pogledajte jo, moja je...«

V rokah je imel strto puško, kakor na pol prelomljeno, zastarelo in zarjavelo, toda v resnici še dobro, a težko puško.

»Hej, Najdenec, kje si jo vzel?«

»Pokaži, da jo vidim. Ali jo prodaš?«

»Nisi je našel, ukradel si jo!«

Grbavec ni odgovoril, krepko je stiskal puško in bil pripravljen, da bi grizel in praskal, ako bi mu jo kdo hotel vzeti. Ko se je končno prepričal, da tega ne bodo storili in mu je uspelo, da jo je spravil zopet pod pazduho, je napravil vesel obraz in rekel:

»Te puške nisem našel. Nekega razbojnika sem ubil... in jo vzel...«

Kmetje so se zasmeli. In tako, kadar je zbranih mnogo ljudi, se razpoloženje lahko spremeni, so se tudi oni pričeli šaliti. Nekdo je skušal grbavcu vzeti puško. Ženske, ki so uvidele, da so zaradi njega preživele toliko strahu, so ga pričele kleti. Otročaji so se prerili med večje in ga prijemali za grbo. Grbavec se je raztogotil in je postal zloben. Največjo skrb mu je prizadevala puška, ki jo je stiskal pod pazduho, in čim se je izmuznil, je pričel bežati, čeprav ga ni nihče preganjal.

Kmetje so se smejali.

»Pohabljenec, samo zlo!«

»Bog ga je zaznamoval. Pred zaznamovanimi ljudmi je treba bežati.«

»Ali se je tak rodil, kaj?«

»Bog naj ga ubije! Ni se rodil tak, temveč je z visokega padel, ko je bil še majhen. Ozdravel je, toda grba mu je ostala.«

»Od Stanke, hm; ali je njen sin, ali je Kalmučkin vnuk?« Kako naj razumem to lažnjivko? Enkrat pravi sin, drugič vnuk. Drugim pa je pripovedovala, da ga je našla, ej! — pred petnajstimi leti, ko so oni bežali pred temi roparji. Našla ga je in zato so ga krstili na ime Najdenec.«

Grbavec je prišel domov. Starka Jana Kalmučka je sedela zunaj na pragu. Niti ni slišala, niti ni vedela, da so vaščani bežali.

»Daj mi kruha!« je zaklical grbavec nad njeno glavo, kakor se vpije gluhi.

»Kruha?« je mirno in ravnodušno rekla starka. »Jaz nimam kruha. U, če bi ga imela, bi ga jedla tudi jaz! Poišči si ga pri čorbadžijah, ki jim paseš živino...«

Grbavcu se je stemnil obraz in stopil je v hišo. V hipu se je zopet vrnil in nepričakovano razpoložen ter veselega obraza vzel puško, jo nameril na starko in zaklical:

»Sedajle te bom ustrelil!«

Starka je od groze vztrepetala. Vedela je, da se grbavec šali, toda kljub temu se je bala, da se ne bi premaknila ali kaj rekla, kar bi ga razjezilo in bi streljal.

»Ustrelil te bom!« je vpil grbavec in se režal. »Takole stoj, bodi mirna!«

Ko je prestrašil starko, kolikor je hotel, je grbavec pokleknil stran k steni in ugriznil v nekaj suhih skorjic, ki jih je bil našel v hiši. Starka Jana je vstala in se ozrla na okrog in se umaknila, kakor da je pozabila na grbavčeve neumnosti. Ko je šla mimo njena, se je v hipu vrgla nanj, ga prijela za ramena in ga pričela tresti.

»Kaj, ti me boš plašil, a? Nepridiprav! Sedaj te bom zadušila!«

Nenadoma je starka zastokala in ga spustila. Grbavec jo je bil ugriznil. Starka Jana je gledala ugriz na roki, kjer je bilo videti sledove zob in je tekla kri.

»Poberi se!« je vpila. »Da mi nikoli ne stopiš v hišo!«

Ko se ji je grbavec umaknil, je obupana in popolnoma tiho rekla:

»Hajduk! Niže od očeta ne moreš pasti...«

Kot da so jo te besede spomnile nečesa minulega. Sedla je na mesto, kjer je sedela preje, prekrižala je roke in se zamislila.

*

Že drugič je šel Indže čez Bakadžik in prispel v Romanjo. Z njim ni bilo več mnogoštevilne tolpe, s katero je bil nastopil pot. Roparjem je presedalo drvenje za vodnikom, ki jih ne bi vodil na plenitve in ropanje, ki jim ne bi pustil, da bi počeli, kar bi sami hoteli, ampak jih samo vodil po potih, danes v to, jutri v drugo smer. Od stradanja so jim konji shujšali, za pasom so jim jatagani rjaveli. Neke noči je pobegnil Sivribiljuk-baša z vso svojo družino. Za njim je pobegnil Ederhanoglu, nato Deli Kadir in vsi drugi poglavarji. Z Indžem je ostal samo Kara-Kolju s svojo družino-tri-sto na črnih konjih. Pred njim je drvel Indže na belem arabskem žrebcu.

Popolnoma mrtve so bile vasi in vsi pusti so bili pašniki na okrog. Žive duše ni bilo opaziti. Le tu in tam, v najbednejših in na pol požganih vaseh je bilo videti raztrgane kmete. Izsušeni od lakote, počrneli od garanja so glodali korenje in gledali topo in ravnodušno. Ali pa so poslušali žene, ki so žalovale na grobovih po holmih. Indže se je jezil na samega sebe, bil je sklonjen, obhajala ga je žalost. Zdelo se mu je, da leži nekje sredi tega strašnega gozda črnih križev Pavna in poleg nje neboljeno dete, razsekano z njegovim jataganom. Drugič zopet je stresal z glavo, kakor bi hotel pregnati zle misli: unesel se je in je videl samega sebe, kako drži svojega otroka, kako ga boža s krvavo roko, a Pavna ga gleda vsa bleda in smehljajoča se.

Nekoč je zagledal Indže žene, ki so kopale. Skrile so obraze v svoje črne rute in kakor da niso kopale, temveč rile po zemlji, kakor bi hotele skriti v nji solze in svoje muke. Indže jim je hotel povedati nekaj lepega ter je usmeril svojega konja k njim. Toda one, čim so zagledale njega in gozd najemnikov za njim, so pustile motike in zbežale. Ostal je samo neki starček pod cvetočo slivo. Vzravnaval se je, oprl se je na svojo palico in čakal.

»Zakaj so zbežale žene, starček?« je vprašal Indže.

»Kaj jaz vem . . . so se že morale zbiti, ženske so . . .«

»A Ti? Ali se ti nisi zbal?«

»Zakaj bi se bal, efendi; nisem se zbal. Star sem, česa naj se bojim? Bojim se Gospoda in od njega pričakujem smrti . . .«

Čeprav je rekel, da se ne boji, je starček trepetal in plaho gledal mnogoštevilne oborožene konjenike, ki so tako naglo navalili v dolino. Nekateri so stopili s konj in jih odvedli k reki, da bi jih napojili, drugi so se razkropili in iskali pitne vode.

»Fantje!« je zaklical starček v turškem jeziku in pokazal s palico. »Glejte, tam je studenec, tam pri topolih, na holmu. Pojdite po potu, kar pota se držite!«

»Žene so se zbale,« je nadaljeval mirneje in se obrnil k Indžu. »Ne štej jim tega v zlo, efendi. Zavpile so: roparji so! Kakšni roparji, sem rekel, ali ne vidite, da so sami izbrani ljudje; in njihovi konji — sami črni konji, lepi, samo eden bel — pašev. Tako imamo mi v spominu paše — na belem konju.«

Indže ga skoro ni slišal in je gledal proti holmu, kamor so bile zbežale žene.

»Tam je naša vas,« je povzel starček. »Iz Čukorovega smo. Jaz sem ded Gudi, ded Gudi iz Čukorovega. Ej, ne godi se nam najbolje, pomanjkanje in lakota. Toda vreme je bilo lepo, smo rekli, da bi nekoliko zemljo prerahljali in malo posejali, malo čebule in malo boba. Žene so obdržale tudi mene; rekle so, da bom pazil nanje. Kako naj jaz pazim!? Toda sami smo, čreda brez moških. Nič moških ni ostalo, odkar sta nas nena-doma napadla Kara-Fidži in Indže . . .«

Indže je pogledal starčka izpod obrvi in se mu je komaj opazno nasmehnil.

»Indže? Ali si ti videl, Indža, starček?«

»Da bi ga jaz videl, sinko? Oni, ki ga je videl, ni več oživel.«

»In jaz, kdo sem? Ali me poznaš?«

»Da bi te poznal, efendi. Govoriš kakor naši, med agami jih je mnogo, ki govore po naše. Tudi svilenski Tahir-aga, jaz vem, tudi on govori prav tako. Tebe pa ne poznam.«

Umolknil je in zamišljen uprl svoje trudne oči v Indža.

»Ne poznam te, toda poslušaj, kaj ti pravim: mlad si, lep si. Junak si. Da bi mi imeli takega gospodarja, služili bi ti, plačevali bi ti harač.* Samo da bi bil ti. A sedaj, kako je...«

»Kako je sedaj?«

»Kdor od koder koli pride — ubija, kdor od koder koli pride — grabi in požiga. In mi smo preprosti ljudje, mi smo kakor ovce. Dobro je, da se sploh kdo dobi, ki se briga za nas, da nas mara, neguje in varuje pred volkovi.«

Indže se je zasmel, prvi smehljal v tej pomladi; vzel je svojo možnjo, pograbil pest zlatnikov in rekel, naj jih razdeli na vsako motiko po enega.

»Naj jih vzamejo ženske, ko se vrnejo,« je rekel, »in naj se spominjajo Indža. A ti, starček, oprosti mi! Oprosti mi in prisrčna ti hvala za besede!«

Kakor kača je siknil gostopleten bič v Indževi roki in beli konj je oddiral pod njim. Vztrepetali so roparji, čutili so z njim, kajti Indže jih je vodil, in pognali so se za njim na svojih konjih. Oni, ki so bili razjahali, so se pognali na konje in prav tako naglo odbrzeli. Zemlja je zabobnela pod konjskimi kopiti. Starček je stal pod cvetočo slivo in zrl za njimi.

*

Slava o Indžu se je raznesla, vsi so govorili o njem. Sedaj je bila njegova slava večja kakor kdaj koli preje. Kajti Indže ni več nepričakovano napadel vasi in selišč, ni več moril, ni več ubijal. Indže sam je sedaj preganjal roparje ter trebil hajduke in tatove po cestah. Prvi je preizkusil njegovo jezo Sivri-Biljuk-baša. Indže mu je prijateljsko poslal ljudi z naročilom, naj preneha ropati in naj živi pošteno in zdravo. Sivri-Biljuk-baša ga je osmešil in zapodil njegove ljudi. Tedaj ga je napadel Indže zviška kakor jastreb. Roparji so imeli konje otovorjene s plenom ter so bili težki in neokretni kakor želve. Do zadnjega so bili pobiti. Sivri-Biljuk-bašo so obesili za ramena med razbeljene klešče in zgorel je pri živem telesu.

Povsod ob potih so po drevju viseli obešeni hajduki, vsako jutro so se pred Indževim šotorom trkljale glave hajduških poglavarjev. A ne samo za hajduke, tudi za izkoriščevalce ljudstva je bil Indže strašen. Spahije in begi in vsi oni, ki so imeli oblast in so vladali na zemlji, so popustili vajeti in na podložnike niso več tako zelo pritiskali. Tudi kadiji po sodiščih so že mislili in sodili pravično, čim so se spomnili na Indža. Indže je bil zatočišče vsem slabotnim.

Minili sta dve leti. Vsi gozdovi in dobrave so bili očiščeni in vsa pota so bila varna. Tedaj je poslal Indže čorbadžijsko hčer iz Žerune na vrhu Balkana z novim vrčem, da je šla sama peš prav do Bakadžika in mu prinesla vode od Sedmih studencev. Deklica je bila mlada in lepa kakor kaplja. Okrog vratu je imela sedem vrst zlatnikov in mahmudijev, oblečena je bila v atlas in čipke, šla je sama, popolnoma sama, sama po

* Harač = turški (krvni) davek.

gozdovih, sama po zelenih tratih. Hodila je in se je vrnila z vodo od Sedmih studencev. Hodila je sedem dni tja in sedem dni nazaj. Nihče se je ni drznil zaustaviti, niti las ni padel z njene glave, z niza se ji ni izgubil niti en zlatnik. Ljudje so jo spremili do konca vasi in jo pustili samo. »Čim se kaj primeri,« je rekel Indže, »bo ... in mnogo zdravja!« Nasmejana se je odpravila deklica na pot, nasmejana se je vrnila. Ob potih ni bilo hajdukov, ni bilo zlobnih ljudi.

Tedaj je odšel Indže do Bakadžika. Neplodna in črna je bila zemlja, ko je bil prispel tja, a sedaj se je vsa Romanija zlatila od zrelih njiv. Bog je blagoslovil zemljo z obilnimi sadovi in ljudje so delali. Morje zrelega žita je valovilo, zrak je trepetal, bele rute žanjic so se belile kakor bele ptice. Čuj, pesem — glasna pesem žanjic. Indže je ustavil svojega koja. Žanjice so bile blizu, le skupina dreves ga je zakrivala pred njimi. Jasno in razločno je bilo slišati pesem. Indže je poslušal. Vztrepetal je, ko je slišal, da pojejo o njem. Peli so o mladem vojvodi Indžu, kako vodi družino tristo svojih, kako gozd in gora tožita njemu, naj ju reši hajdukov, kako je usmiljen Indže do siromakov.

Pesem se je razlegala pod jasno nebo, besede so zvenele kakor zrno težkega klasja. Indže je poslušal. Nekaj sladkega se je topilo v njegovih prsih, iz oči se mu je potočila solza in padla na belo grivo njegovega konja. Prva solza, ki jo je bil Indže potočil v svojem življenju.

*

Na vrhu Bakadžika, pri Sedmih studencih je Indževo taborišče. Je mnogo večje, kakor pa je bilo to pomlad. Ni Sivri-biljuk-baše, ni Dalijcev in ne drugih. Mladi fantje hodijo po ravnini, ali pa mečejo kamne, da preizkusijo svojo moč, ali pa stoje pred šotori in snažijo dolge puške. Toda na strani, v senci krive bukve sede belobradati vojvode. Tu so Nikola Uzana, vojvoda Dobri, Veljko Binbelja, vojvoda Vlčan in mnogo drugih. Na njihovih obrazih je opaziti sledove starih ran, njihovi lasje so beli, njihove razumne besede tečejo gladko in tiho kakor voda v studencu pod njimi.

»Tepedelen-Ali-paša kraljuje v Janini,« je govoril vojvoda Dobri in kadil iz dolge pipe. »V Vidinu je Razvantoglu, a Mustafa Bajraktar v Trsteniku. Vsak si je pridobil svojo mero, vodi in sodi svoje ljudi. Zakaj bi si tudi mi ne vzeli našega, kdo bi nas ustavljal, kdo bi se nam upal reči: ne?«

Nekoliko je pomolčal in pogledal, ako mu kdo namerava odgovoriti. Nato je nadaljeval:

»Vem, kako misli Indže. Naj mu povedo — dobro je. Najprej gleda, da bi se iznebil teh psov: Kara — Feiza in Emina. Na enkrat bi se ločil od njiju ...«

»Toda kako? To mi povej!« ga je pretrgal Nikola Uzuna in kakor po navadi prijel svoje bodalo, ne da bi to bilo potreba.

»Ne hiti, povem ti! Indže je naročil Kara-Kolju, naj prime oba eserlijska sultana, ona mladiča, dva brata. Mlada sultana sta sorodnika Kara-Feiza in ta bo znova osumil Jumer-Drazo. Tako bosta prijeta za vrat dva roparja kakor psa ...«

»Sedaj razumem,« je rekel Uzuna, si pomaknil kučmo nazaj in se na vse grlo smejal. »Razumem, tako je dobro, hej, dobro je!«

Vojvoda Vlčan je zavijal oči, zamahnil Uzuni, naj molči, in vprašal Dobrega:

»In potem?«

»Potem se bodo zbirali tu na Bakadžiku junaki od povesod in rastla bo naša moč. In kakor slišim, so Moskovčani prišli čez Donavo in jaz in vsi rečemo: 'Ej, Bog nam pomagaj!' in tedaj bomo pričeli...«

Vojvode so se prijeli za svoje bele brade, zamislili so se in gledali, kako hiti bistra studenčnica in se leskeče, kakor bi nosila neko skrivnost. Veter je zavel v vrhovih starih bukev in listje je zašumelo.

Toda Indže se je sprehajal pred svojim šotorom, hodil je po samem grebenu Bakadžika, kjer je veter majal visoko travo. Nebo se je temnilo in na jugu se je lesketala kakor demant velika zvezda. Indže je hodil in mislil. Ustavil se je in pogledal proti zahodu, proti Romanji. Spomnil se je pesmi žanjic in ljudi, razjokanih od veselja, ko so ga sprejeli kakor carja. Tega se je spomnil in obraz se mu je razjasnil. Pogledal je proti vzhodu, na drugo stran Bakadžika in bol mu je stiskala srce. Tam so še ostali sledovi njegovih pohodov, tam še matere preklinjajo Indža.

Spomnil se je Pavne in svojega otroka ter si je mislil: »Moj najtežji greh je tam. Tudi na to stran moram iti.«

Ko se je vračal Indže k svojemu šotoru, je šel mimo stare bukve, pod katero so še stali vojvode. Obrazov jim ni bilo več videti, le goreče pipe so se svetile kakor lučke. Indže je slišal, kako je Nikola Uzuna zaklical: »Ej, imela je naša zemlja carje in gospodarje in zopet jih bo imela. Da ostane Indže živ!«

Indže je to slišal, pokimal je z glavo, kakor bi soglašal in pomislil sam pri sebi: »Moram, moram iti na to stran!«

*

Indže je zajahal svojega belega konja, ki je ponosno stopal z razpuščeno grivo. S svojo družino se je odpravil na drugo stran Bakadžika, proti morju. Velik praznik je — sveta Trojica — in današnji dan je v Urum-Eni-kjoju velik shod. Indže je vesel in čista je vsaka misel v njem, saj ve, kam je namenjen. Za njim jezdijo drug poleg drugega na lepih konjih belobradati vojvode, a za temi je Indževa družina z zastavonošo Kara-Koljo.

Ko so se bližali vasi, so jim prihajali naproti glasni udarci zvona. Ni počila puška, ni bilo slišati preplašenega krika in tudi ljudje se niso razbežali kakor drugekrat. Indže se je smehljal, lice se mu je svetilo, nikdar še ni bil videti tako lep in junaško ponosen. Stari vojvode so ga gledali, z roko so si gladili bele brade in srca so se jim topila od veselja in ponosa.

Ljudje iz Urum-Eni-kjoja v resnici niti malo niso mislili na to, da bi bežali. Nekateri so rekli, da volk dlako menja, ne pa zob, in so hoteli nameriti puške na Indža ali pa bežati. Toda prepričali so jih drugi, ki so hodili v Zagorje in Romanjo, in pripovedovali, da se hoče Indže pokloniti ikoni svete Trojice s kruhom in soljo. Tako so se odločili vsi, ki so bili zbrani v cerkvi. Nekateri so segli in vzeli cerkvena bandera, drugi s tresočimi se rokami križe in ikone. Mnogoštevilen in pisan spreved se je razvil počasi in slavnostno v pobožni tišini s cerkvenega dvorišča ter se napotil v ono stran, od koder je prihajal Indže.

Pri cerkvi sta se ustavila dva človeka, mož in žena, ki sta sedela na mezhjih. Žena je bila oblečena v kratek kožuh iz lisičjega krzna, s tanko zeleno ruto na glavi. Ni bila več mlada, toda bila je lepa, poteze na obrazu so ji bile krepko in trdo začrtane, v vsej njeni zunanjšini je bilo dostojanstvo carice. Mož je bil star hajduk, ves bel, toda zdrav in rdeč, z velikimi vekami in brki kakor kodelja. Imel je obleko iz rdečega sukna s potemnelimi našivi, zadaj mu je visela torba, a usnjene žepe na pasu so mu težili samokresi.

Mož in žena sta gledala ljudi, ki so prihajali iz cerkve. Vsi, ki so šli mimo njiju, so jima rekli, da gredo Indžu naproti. Mož in žena sta se spogledala in oči so se jima ovlažile. Stopila sta z mezhgov, vodila sta jih za roko in odšla z množico. Mož je migal s kosmatimi obrvmi in razburjeno šepetal:

»Povedal mu bom: Jaz sem Sjaro Barutčija, ali me ne poznaš? Glej, prispel sem. Privedel sem tudi Pavno. Ko si ti moril in ubijal, sem jaz streljal na te, hotel sem te ubiti. Sedaj si ti naše zavetje, naš oče si, daj, da ti poljubim roko in nogo. Daj, napravi z menoj, kakor hočeš...«

Toda Indže je že vkorakal v vas. Ni maral hiteti ter je gledal, da je zadrževal svojega konja, ki je kdo ve, zakaj — postal nemiren. Nenadoma se mu je približal iz ulice majhen človek, stopal je proti Indžu. Bil je grbavec. Ustavil se je in se zagledal. Videti je bilo, da strmi v Indža, v njegovega konja, v obleko polno svetlih našinov, v pavovo pero, ki je trepetalo na njegovem pokrivalu. Indže bi šel mimo njega, ako ne bi bil opazil, da drži to grbavo človeče pod pazduho kratko puško. Indža so navdajale same plemenite misli in danes ni želel videti ljudi s puškami. Prav vesel je bil in se je hotel pošaliti.

»Poslušaj me vendar!« je zaklical grbavcu. »Daj puško!«

Grbavcu se je skremžil obraz, nekaj je zamrmral in zbežal. Tedaj je videl Indže od blizu njegove oči in te oči so zbudile v njem nekaj, česar ni mogel razumeti. Toda pognal je konja in se spustil za njim.

»Daj puško!« je zaklical in se smejal.

Grbavec je smuknil na bližnje dvorišče, Indže za njim. Oni, ki so se na cesti ustavili, in vojvode so ga čakali in se smejali, ko so videli, da se šali. Indže je obrnil konja, da bi se vrnil. V tem hipu je grbavec dvignil puško, pomeril in sprožil. Beli konj je poskočil, Indže se je upognil v sedlu in padel.

Vsi, ki so bili blizu, so prihiteli, skočili s konj in prijeli Indža. Drugi so se pognali za grbavcem. Najprej so Indža prenesli v vežo hiše, kjer je na dvorišču padel. Odpeli so mu obleko, poiskali rano in jo hiteli obvezovati. Zunaj se je dvignil strašen šum. Nemirno so poskakovali črni konji, bliskali so se jatagani in strašni glasovi, polni obupa in bolečine, so klicali: »Ubili so vojvodo! Ubili so Indža!«

Konjeniki so se pognali z ene in z druge strani, da bi presekali grbavcu pot in ga prijeli. Množica, ki je prihajala od cerkve, se je vrnila in se razbežala. Zastokale so žene, vas je bila polna vika in joka.

Do tedaj je stala starka Jana Kalmučka kakor prilepljena k steni svoje hiše, kjer se je bila po naključju znašla in je kljub strašnemu vrvežu

naokrog čutila mir, vsa je bila gluha. Ko je tudi ona slišala, da z vseh strani vpijejo: »Indže! Ubili so Indža!« je vztrepetala in se napotila k veži, kjer je ležal Indže. Tam se je prikazala vznemirjena in suha, oči so ji plamenele in nemirno iskale. Vojvode, ki so imele opraviti okrog Indža, so menili, da se ji je zmedlo od strahu, in so jo napodili.

Toda hotela je videti Indža. Ležal je v veži, obrnjen k steni. Bil je gologlav, njegova kučma s pavovim peresom je ležala pred njim. Na njegovem zarjavelem obrazu ni bilo bolečine, toda dihal je težko in z muko, pod njim se je natekla mlaka krvi.

Na dvorišču se je nabralo mnogo ljudi. Privedli so grbavca. Dva izmed vojvod, Dobri in Vlčan, sta mu zasukala roke zadaj in ga krepko držala.

»Ta-le ga je ubil! Ta!« so kričali roparji okrog in mahali s svojimi jatagani.

»Čakajte, da ga odvedemo k Indžu. On naj pove!«

In oni, ki so bili pri Indžu, so šli ven. Tedaj se mu je približala starka Jana.

»Sinko, ali si ti Indže?«

»Čigav je ta fant?« je rekel Indže. »Ali je tvoj?«

»Ti si Indže? Oh, Božičko, kaj se je zgodilo...«

Govorila je z muko, spodnja čeljust ji je drhtela. Ko je uvidela, da ima malo časa in mora hiteti, se je sklonila nadenj in zašepetala:

»Ta fant je tvoj sin! Oh, zakaj sem ga tedaj pobrala, bolje bi bilo, da bi bil umrl...«

Kakor bi ga bil zadel drugi strel, je Indže omahnil nazaj. Privedli so grbavca. Indže ga je pogledal: grozen, grbav, majhen je bil in na čelo so mu padali umazani, zlepljeni lasje. Gledal je izpod obrvi kakor zver, ki so jo pregnali iz njenega brloga. Toda oči so se mu močno ločile od vsega ostalega; bile so lepe temnorjave oči. Indže se je zagledal vanje in v njih je spoznal oči Pavne.

»Ej, tu je!« so vpili vojvode. »Kaj naj napravimo z njim? Ali naj živega oderemo? Ali naj ga pribijemo na kol?«

Kakor od bolečine je zaprl Indže oči in ni odgovoril. Smrt se mu je kazala na obrazu. Malo nato je pogledal in rekel:

»Mnogim materam sem prizadejal žalost... Sedaj je prišla vrsta name. Ničesar ne napravite temu otroku! Niti las naj mu ne pade z glave! Jaz želim tako. Dajte mu to,« tedaj je izročil svojo mošnjo, »in ga pustite, naj gre v božjem imenu...«

Na dvorišču, kamor so se bili natrpali roparji, je bilo sredi med njimi slišati glas Sjara Barutčije:

»Ali umira? Ni mogoče! Počakajte, naj grem k njemu. Povejte mu, da sem privedel njegovo ženo, da prihaja Pavna!«

Ko si je Indže nekoliko opomogel, je zopet omahnil in padel. Na dvorišču je obupno kriknila žena. Vojvode so pristopili, vzravnali so ga, klicali so ga in ga prosili, naj spregovori. Indže je bil mrtev.

Iz bolgarščine prevedel A. Bolhar.

DOSITEJ OBRADOVIĆ

TONE POTOKAR

(*Ob drugi stoletnici njegovega rojstva*)

»Vostani, Srbije! Vostani, carice!
i daj čadom (otrokom) tvojim videt tvoje lice!
Vostani, Srbije!
Davno si zaspala,
u mraku ležala,
sada se probudi
i Srblje vzbudi!

Vostani, Srbije, mati naš mila,
i postani opet što si prije bila!
Bosna, sestra tvoja, na tebe gleda...
Hercegovina zemlja i Černaja gora...
Svi tebi pomoć nebesnu žele
i soglasno vele:
Vostani, Srbije...
i Srblje vzbudi!«

(Dositej: »Pjesma na insurekciju Serbijanov«, z drugimi besedami pesem o Karadjordjevem uporu l. 1804.).

Srbski književni zgodovinarji si niti dandanašnji še niso edini v letnici Dositejevega rojstva. Dositej sam je dosti pisal o sebi in svojem življenju (»Život i priključenja«), pa nikjer ne omenja, kdaj se je rodil, menda zato, ker tega niti sam ni točno vedel. Ilarion Ruvarac je l. 1739. s svojim kritičnim računanjem določil za njegovo rojstno leto. Nekateri so mu kljubovali in dokazovali nasprotno, tako da se danes omenjajo razne letnice med 1739. in 1744. letom (Skerlić n. pr. 1742. oz. 1743.). Pač pa soglašajo mnenja o mesecu Dositejevega rojstva, ki naj bi bil oktober, dočim za dan zvečine jemljejo 26. oktober (po starem koledarju), zato ker je bila v tistih časih zelo razširjena navada, da dobi otrok tistega svetnika ime, na katerega praznik se je rodil. Naj bo že kakor koli, zanimivo je vsekakor, da očetu novejše srbske književnosti ni mogoče najti točnega rojstnega leta. Ker je bilo letošnje leto že na več straneh imenovano in določeno za proslavo dvestoletnice Dositejevega rojstva, bom v naslednjem na kratko spregovoril o njegovem življenju, delu in idejah.

Življenje Dositeja Obradovića je vsaj za tiste čase sila pisano. Rodil se je v obtamiški vasi Čakovo v vzhodnem Banatu, ki se danes niti ne nahaja v naši državi, ampak v Romuniji. Prebivalstvo je bilo mešano, srbsko in romunsko. Krstili so ga za Dimitrija. Zgodnjo mladost je preživel v domači vasi, kjer mu je oče Djuradj, ki se je bavil po malem s krznarijo in trgovino, že l. 1748. umrl, štiri leta kasneje pa še mati. Tako je Dimitrije še s tremi brati in sestrami ostal sirota. Zatekel se je k možu svoje tete, ki ga je namenil za duhovski stan, zato ker je Dimitrije že izmlada tako rad prebiral razne pobožne knjige, zlasti življenje svetnikov. Tako se je vnel za duhovno življenje, da je ob neki priložnosti hotel zbežati z nekim popotnim dečanskim menihom v Turčijo, v puščavo. Tetin mož je prekrizal njegove načrte in ga poslal v Temišvar učiti se obrti. Toda njegova domišljija je bila še vedno razvnet, še vedno ga je mikalo samostansko življenje in konec julija 1757. leta se je mladi Dimi-

trije Obradović zglasil celó v fruškogorskem srbskem samostanu Hopovo in zaprosil za sprejem.

Sprejeli so ga, ker je znal dobro brati in je bil na splošno videti bister mladenič. Čez dobrega pol leta je postal menih in dali so mu ime Dositej, ki se ga je potem tudi docela prijelo. Dva meseca po tem pa je postal dijakon. Molitev mu je bila ljuba, postil se je, zlasti pa je imel priložnost prebirati vsa mogoča bogoslovna dela, ki jih je bilo v samostanski knjižnici na pretek. V nekaj več ko treh letih, ki jih je prebil v samostanu, je od blizu spoznal meniško življenje, na svoje oči videl, da marsikaj ni tako, kakor je mislil, videl je dosti slabega, zraven pa vedno globlje prodiral v svetovno znanje, se učil latinščine, bral tudi posvetne knjige, kolikor jih je mogel tiste čase že dobiti, in se nazadnje odločil zapustiti samostan in meniško življenje sploh.

Zato je pod jesen l. 1760. zbežal iz samostana Hopovo in se napotil v Slavonijo in še naprej v Zagreb, odkoder je prihodnjo pomlad prišel skozi Liko v severno Dalmacijo in tri leta učiteljeval v srbski šoli v Kninskem polju, z namenom, da si prihrani nekaj denarja, s katerim bi potem lahko odšel v Rusijo radi nadaljnega izobraževanja. Potem je na poti v Sveto goro (Grška) nekaj časa učiteljeval v enem izmed bokokotorskih samostanov, kjer ga je črnogorski vladika Vasilij Petrović posvetil tudi za duhovnika. Zopet se je vrnil v bližino Knina, pa na dalmatinsko Kosovo in v samostan Dragović, kjer je bil povsod učitelj, deloma pa si je tudi utrjeval svoje rahlo zdravje. Potem je odšel v Split, pa na Krf in v Sveto goro, ostal v srbskem Hilendarju nekaj mesecev in se spomladi l. 1766. napotil v maloazijsko Smirno k znanemu grškemu učitelju Dendrinu, kjer je ostal tri leta in se doobra seznanil z grščino. Na poti v Dalmacijo se je zadržal dalj časa pri nekem albanskem plemenu, proučeval pri nekem Grku na Krfu govornišvo in književnost, prebil del pomladi 1769 v Benetkah, od koder se je zopet napotil v ljubljeno Dalmacijo za učitelja v Plavno. Prihodnji dve leti je prebil v Skradinu, potem je pa zopet romal križem sveta, po Benetkah, Zadru, Trstu, kjer je bilo v tistih časih lepo število Srbov-trgovcev, ki so v veliki meri skrbeli za srbske šole in razvito pravoslavno cerkveno življenje. Na vzhodu, zlasti v Grčiji, se je naučil grščine, v Dalmaciji pa srbskega narodnega jezika in tudi italijanščine. Ko je pa l. 1771. prišel na Dunaj, ni znal nič nemški. Pa si je kmalu pomagal. Ker je znal dobro grški, je imel dostop v bogate trgovske grške družine, začel poučevati njihove otroke, zraven pa tudi studirati, poleg nemščine in francoščine zlasti metafiziko in logiko.

Na Dunaju je prebil šest, kakor sam pravi, zanj »zelo koristnih« let. Potem je bil zopet učitelj v Modri v Banatu, pa v Karlovcih in Požunu. Nazadnje pa se je v Trstu spoznal z nekim ruskim cerkvenim dostojanstvenikom, s katerim sta obšla Italijo, potem jo je pa popihal čez Jadransko morje na grški otok Hios, leto dni na njem učil italijanščino, pa odšel v Carigrad in moldavski Jaš, kjer je postal domači učitelj nekega moldavskega bojarja.

Tu si je prihranil nekaj denarja in leta 1782. krenil v Halle, kjer je začel na univerzi poslušati filozofska predavanja. Tu je tudi slekel duhovniško obleko. Prihodnje leto se je preselil na leipziško univerzo, izdal svojo prvo in znamenito knjigo »Život i priključenija«, poromal v Pariz in potem v London, se skozi Nemčijo zatekel na Dunaj, ostal

tamkaj več ko dve leti, dokler ga ni po poreklu srbski general Simeon Zorić, ki je bil znani ljubimec ruske carice Katarine, povabil v Belo Rusijo za učitelja na vojaško šolo. Prihodnje 1788. leto ga srečamo zopet v Leipzigu, od leta 1789. do 1802. pa je zopet užival skromen učiteljski kruh na Dunaju. Zašel je v neprijetno gmotno stanje, pa so ga tržaški srbski trgovci povabili v Trst, mu obljubili pomoč, za povračilo jim bo pa kako knjigo napisal. Tisti čas se je pripravljaval v Srbiji znani Karadjordjev upor (1804.) in Dositej je bil docela na uporniški strani. Leta 1806. se je celo preselil v Zemun kot zaupnik srbskih upornikov, ki so ga v diplomatični misiji poslali v rusko taborišče v Bukarešto.

Zadnja leta svojega življenja je s trudom in ljubeznijo posvetil materi Srbiji, za katero je bil vse svoje življenje vnet. Leta 1807. je odšel čez Savo v Srbijo, postal prihodnje leto ravnatelj vsega srbskega šolstva, pa tudi vzgojitelj Karadjordjevega sina in njegov tajnik. Tu je realiziral svoj za Srbe tako potreben prosvetni načrt, položil leta 1808. temelje veliki šoli, poznejši univerzi, dve leti pozneje pa tudi bogoslovju. Tudi politično je njegova veljava zrasla. Saj je leta 1810. postal član praviteljstvujuščega sovjeta (upravnega sveta), malo pred svojo smrtjo pa tudi prvi srbski prosvetni minister (1811.) ali kakor so temu takrat rekali »popečitelj prosvješčenja«. Umrl je v Beogradu v zadnjih marčnih dneh leta 1811.

Dositej je veljal za najbolj učenega človeka Karadjordjeve Srbije. Zato je več ko razumljiva vloga, ki so mu jo dali in katero je tudi tako lepo odigral. Kot očeta srbske prosvete in kulture so ga pokopali v takrat majhni saborni cerkvi. Njegov grob so potem še dvakrat prekopali in prenašali Dositejeve kosti; prvič dvajset let po njegovi smrti, ko je knez Miloš zidal novo (sedanjo) beograjsko saborno cerkev, drugič pa leta 1897., ko so na njegovo mesto položili kosti Vuka Karadžića, ki so jih prinesli z Dunaja, Dositejeve pa zagrebli v neposredni bližini Vukovih. Na nagrobni plošči, ki je še dandanašnji brez rojstne letnice, je karakterističen napis »Ovde leže njegove srpske kosti. On je ljubil svoj rod. Večna mu pamet!« To so namreč besede oziroma napis, ki je dobesedno vzet iz znanega Dositejevega Pisma Haralampiju, ki je prvo njegovo književno delo, izšlo v Leipzigu leta 1783.

II

Po znani selitvi Srbov iz osrednjih pokrajin srbskega ozemlja pod vodstvom patriarha Arsenija III. Čarnojevića leta 1690. (prav letos praznuje srbski narod dvestopetdesetletnico te selitve) in kasnejših manjših selitev v kraje, ki so pripadali avstrijskemu cesarstvu, se je tudi večji del srbskega duhovnega življenja in kulturne delavnosti prenesel v kraje onstran Save in Donave, zlasti v Srem in Vojvodino. Cela vrsta srbskih samostanov v novih krajih je postalo središče kulturnega dela, pa tudi svetne oblasti. Kulturno-prosvetni preporod se je začel med ogrskimi Srbi, cerkveni krogi so skrbeli za prosveto in šole, toda ker niso imeli dovolj lastnih učnih moči, so prihajali med Srbe Rusi, ki so uvajali ruske knjige, ruski izgovor in uveljavili v književnosti stari cerkveni jezik, ki je bil v celoti tuj narodnemu duhu in katerega so kasneje mlade moči, ki so se oglasile v srbski književnosti, zlasti Dositej in Vuk, docela iztrebile.

Ker Srbi na Ogrskem niso imeli posebne svetne oblasti, je veljal patriarh karlovske mitropolije (Sremski Karlovci) za tisto osebo, ki je imela odločilno besedo tudi v političnem zadržanju srbskega naroda v teh krajih. V drugi polovici XVIII. stoletja, zlasti v zadnjih dveh desetletjih, pa so svetni krogi, zlasti prebivalstvo v mestih, začeli gonjo proti oblastnosti cerkve in njenih krogov. Nastala sta dva tabora, ki sta sčasoma dobivala vedno izrazitejše oblike: cerkveni tabor, ki je bil za stari način življenja in za ohranitev vseh dotedanjih navad in razvad, in novi, zlasti inteligenčni rod, ki je imel nekaj somišljenikov tudi med cerkvenimi dostojanstveniki, ki je bil novega duha, kateri je tiste čase vedno vidneje vel po vsej zahodni Evropi.

Že na narodnem in cerkvenem zboru leta 1774. v Sremskih Karlovcih je padla beseda, ko so peštanski Srbi zahtevali ukinitvev dotedanje cerkvene hegemonije in novo usmeritev v smislu demokratičnejših, prosvetljenjskih načel. Seveda so ti za tiste čase revolucionarni krogi imeli zaslombo v avstrijskih vladnih krogih. Znane so reforme, ki jih je začela cesarica Marija Terezija, pred vsem pa jih je izvedel njen sin Jožef II. in katerih odmev je bil tudi v čezsavskih srbskih krajih močan. V prvi vrsti se je razvijala borba proti samostanom, ki jih je bilo silno mnogo. Stare razvade, babjeverstva, vražarstvo so bili tako zakoreninjeni med narodom, da je bil zadnji čas, da jih iztrebijo. Srbska pravoslavna cerkev je praznovala v letu skoraj vsak drugi dan kot prazničen dan, postnih dni pa je bilo skoraj tretjina. Tako se je zgodilo, da je napredni temišvarski episkop Novaković prevedel in obenem kot cenzor odobril srbski prevod znanega Kleinovega dela »Dissertatio de jejuniis graecae orientalis ecclesiae« (o postih), ki je bil natisnjen leta 1794. na Dunaju. Ta prevod je zlasti v cerkvenih krogih dvignil mnogo prahu.

V krog najekstremnejših zastopnikov in razširjevalcev novih idej moramo šteti prav Dositeja Obradovića, ki je poleg Zaharija Orfelina in Jovana Rajića največ pripomogel, da so se jožefinske ideje sorazmerno naglo in z uspehom razširile med srbskim narodom v čezsavskih krajih. Seveda je treba priznati, da preprosti narod še precej časa ni razumel duha novega časa, da so tudi med njim bili pristaši ene in druge smeri. Jožefu II. pa so pesniki in pisatelji pisali cele apologije in ga slavili na vse mogoče načine, zlasti Dositej, Muškatirović in Rajić.

Toda vrnimo se za korak nazaj! Poglejmo, po kateri poti je Dositej prišel do teh za tiste čase revolucionarnih idej in kako je sploh mogel iz ubogega banatskega vajenca postati prvobornik novega časa in oče nove srbske književnosti.

Že zgoraj sem dejal, s kakšno vnemo je mladi Dimitrije, poznejši Dositej, prebiral nabožna dela, zlasti življenja svetnikov in kako je bil vnet za samostansko življenje. To je bila čisto romantična usmerjenost njegovega življenja, ki se je pa sčasoma in pod vplivom razmer docela sprevrgla v trezno, razmišljujoče gledanje in priznanje resničnega življenja. Iz romantika je postal racionalist. Njegov mirni, prilagodljivi značaj je dosti pripomogel k temu. Sploh je Dositej vzgled miroljubnega, občutljivega in človekoljubnega človeka, pravičen in krotak, resnicoljuben in iskren, zraven vsega pa vedno pripravljen, zvedeti kaj novega, kar bo koristilo njegovemu narodu.

Ves vnet je bil za Rusijo, zato je tudi zbežal iz fruškogorskega samostana in se napotil v Slavonijo in naprej v Zagreb. Peter Veliki je namreč v tistih časih imel med Srbi lepo število iskrenih pristašev radi svojih reformističnih nagnjenj in je Dositejev predhodnik Zaharije Orfelin (Stefanović) v Benetkah natisnil o njem svoje slavno zgodovinsko delo na skoraj 800 straneh. S posebno vnemo je Dositej že v Hopovu prebiral bogoslovna dela Polockega, Javorskega, Kopinskega in drugih ruskih asketov, ko je bil pa zunaj samostanskih zidov, je bila njegova najiskrenejša, najbolj vroča želja, iti v Moskvo ali pa v Kijev, studirati bogoslovje. Toda ta želja se mu ni nikoli izpolnila.

Pač pa je s pridom in kmalu obšel ves bližnji vzhod, zlasti Grčijo in Carigrad. Dositej se je prav za prav na vzhodu, zlasti še v Smirni, kakor bomo videli, največ navzel novega duha, ki je že zavel tjakaj z zapada. Marsikdaj je slišati trditev, da je na Dositeja zvečine vplival zapad, kar pa ni čisto točno, kajti nove ideje so bile prodrle tudi že med takratne grške prosvetljence, katerih eden (Dendrin) je bil, kakor bomo videli, med najodličnejšimi osebnostmi, ki so v letih zorenja uravnale Dositejevo življenje in delo.

Odkod tolik vpliv grške prosvete v tistih časih? Vedeti je treba, da je prav v osemnajstem stoletju segal grški, točneje bi lahko dejal bizantinski duh in vpliv daleč izven ožje grške domovine. Saj so celo po večjem delu Balkanskega polotoka in celo po Panonski nižini bile šole v veliki meri v rokah grških učiteljev. Kaj šele v Carigradu in Mali Aziji! In prav pri poznobizantinskem humanistu Jeroteju Dendrinu, ki je bil deloma tudi pod nemškim protestantskim vplivom, je Dositej ostal tri leta in od njega tudi sprejel idejo o reformi pravoslavne cerkve, kakor jo je kasneje zastopal v nekaterih svojih književnih in filozofskih delih. Razen tega pa je bil tudi primerno razgledan po klasičnem svetu, zlasti grškem, dočim je Rimljane manj studiral. Tu, med Bizantinci, se je tudi navdušil za Ezopa in njegove basni, ki jih je zvečine kasneje prevajal iz originala. Cenil je tudi Plutarha, katerega sledovi so pogosti pri njem. Prav tako je mogoče zaslediti zveze s Platonovo Apologijo in Aristotelom. Seveda je treba pripomniti, kar je podčrtal že prof. dr. Čajkanović v svoji razpravi o Dositejevih grških in rimskih virih, da Dositej navadno ni dobesedno prevajal, razen morda posameznih stavkov, ampak je privzel samo misel, pa jo svobodneje izrazil in često tudi malce po svoje prikrojil, kakor se mu je pač zdelo prav. Iz novogrškega jezika pa je prevedel »Hristoithia« Antonija Bizantinca, ki so šele po Dositejevi smrti izšla v Budimu (1826.).

Po tem posrednem spoznavanju zapadnih idej po grških učiteljih, ko je bil že prepojen z novimi nauki, je čisto razumljivo, da si je Dositej želel na zapad. Postopoma se je otesal starega pojmovanja in se vedno bolj navduševal za nove smeri. Iz Trsta je prišel leta 1771. na Dunaj, kjer se je znašel v čisto novem ozračju. V začetku se je počutil nelagodno, nemščine ni znal, pa so mu zopet pomagali Grki, ki so kot trgovci živeli v cesarskem mestu in katerih otroke je učil italijanščine. Tu je preživel šest kakor sam pravi »zelo koristnih« let, pozneje pa še štirinajst, tako da je prav leta svojega glavnega razvoja prebil v središču jožefinizma.

Na Dunaju je prišel v neposreden stik z raznimi ljudmi in knjigami. Evropska sodobna znanost, zlasti še filozofija, mu je bila dostopna in

jo je zajemal iz prvega vira. Po krožnem popotovanju po Balkanu in Romuniji (romunski jezik je znal že od mlada in se ves čas tudi ukvarjal z novimi stremljenji pri Romunih!) je zopet prišel med Nemce, v Halle. Tu je poslušal predavanja Leibnitzovega učenca Eberharda, prebiral dela Christiana Wolffa, se seznanil z angleško filozofijo in književnostjo (Defoe, Richardson, Adyson), deloma pa tudi s Francozi (Fenelon, Marmontelle, Labruyère, Lesage). V Leipzigu se je preselil radi tiskarne slovanskih knjig, ki je bila tamkaj.

Tako se je Dositej dolgo let temeljito pripravljaj, preden je začel sam pisati. Ko je izdal svoja prva dela, je imel že čez štirideset let. Seveda ne smemo Dositeja smatrati v vsem za originalnega misleca in pisatelja. Nasprotno. On je navaden eklektik, praktičen človek, ki je na svojih romanjih po svetu videl marsikaj novega, česar Srbi takrat še niso imeli, pa si je zato prizadeval, da bi deleč »svete zdravega razuma« kar največ koristil svojemu narodu. In v tem stremljenju je tudi uspel. Sam je na nekem mestu zapisal, da se je bal in da ga je bilo spčetka sram, da bi se začel izpostavljati in pisati knjige. Pa je pod vplivom tujih vzgledov popustil in krepko začel.

Vedeti moramo, da je Dositej kot svečenik vse do svojega prihoda v Halle nosil tudi zunanje znake duhovništva, obleko. Šele sedaj, ko se je odločil stopiti v areno srbskega javnega življenja, ko je vedel, da ga bodo doma napadli radi njegovih knjig, jo je slekel. In začel je, zato, ker je smatral knjigo za nekaj najdragocenejšega, kar more kdo svojemu narodu dati. Saj dobesedno pravi: »Bolje je mnogo jednu pametnu i poleznu knjigu, s kolikim mu drago troškom dati da se na naš jezik prevede i našampa, nego dvanaest zvonara sazidati, i u svi njih velika zvona poizvešati.« Kot učitelj svojega naroda (ta poklic, ki ga je tudi sam opravljal, čeprav zvečine zasebno skoro vse svoje življenje) je nastopil proti formalizmu takratne pravoslavne cerkve, zagovarjal versko strpnost, se zlasti zavzemal za povzdigo žene in njene veljave, kajti srbska žena do leta 1730. sploh v cerkev ni smela vstopiti, pred vsem pa zahteval zmanjšanje števila samostanov, ki so postali v marsičem že parazitske ustanove na srbski zemlji, in njihovo spremenitev v šole, ki bodo koristne narodu kot celoti. Seveda ne smemo iz vsega tega zaključevati, da je bil morda Dositej nasprotnik vere ali celo brezverec. Na tolikih mestih v njegovih delih se odraža globoka vera, ki jo je javno izpovedoval in celo pred smrtjo je zahteval, naj ga pokopljejo kot meniha, po meniško.

Res je Dositej že v Plavnu v Dalmaciji leta 1770. prevajal »Blage običaje« (Hristoithia) in že šest let preje (1764.) prirejal svojo »Bukvico«. Toda ta dela so izšla kasneje, šele po njegovi smrti. Največja in najpomembnejša dela je napisal za vlade Jožefa II., od leta 1783. do 1790. To je zlasti »Ljubezni Haralampije«, pismo tržaškemu trgovcu Srbu, ki ni nič drugega kakor vabilo za naročilo večjega dela »Soveti zdravago razuma« in pa nekaka izpoved, kaj misli v bodočnosti napisati, dalje njegovo najzanimivejše in še danes tako živo avtobiografsko delo »Život i priklučenija« (1883.), že omenjeni »Soveti zdravago razuma« (1784.) in pa »Basne« (1788.). Kakor je »Ljubezni Haralampije« nekak kulturni program srbskega naroda, tako so ostala dela v nekem smislu obramba novih idej pri Srbih in stržen vseh Dositejevih reform. Seveda

je Dositej napisal oziroma prevedel ali pa priredil še marsikaj drugega. Tako je izdal dela kakor »Pesna na vzjatije Belgrada« (Dunaj 1789.), »Sobranija« (1793., 1808.), »Stihi na nova god« (1808.), Etika in filozofija naravoučiteljna« (1804.) in še marsikaj drugega. Vsa ta dela je Dositej izdajal stežka, pogosto s tujo denarno podporo, pa je doživel celo to, da so mu jih po srbskih samostanih sežigali.

»Život i priključenija« je osnovni Dositejev tekst, ki ga danes človek prav tako z zanimanjem vzame v roke kakor so ga njegovi sodobniki jemali. Knjiga ima dva dela, katerih drugi pa je izšel šele kot nadaljevanje že omenjenih »Basni« (1788.) brez posebnega naslova, v eni knjigi. To je živo pisana kritika razmer, v katerih so takrat Srbi živeli. To je istočasno najoriginalnejše Dositejevo delo, napisano napeto in živo, novo po svoji obliki kakor tudi vsebinsko. Celo črke so nove. In prav v dejstvu, da je Dositej oblikovno in vsebinsko prinesel med Srbe nekaj docela novega, vidim tudi njegovo največjo zaslugo. Dositej se je namreč odločil za čimbolj ponarodeli jezik. Pred njim se je pri Srbih zvečine pisalo samo za cerkvene, bogoslužne namene. Ruski učitelji so, kakor sem že zgoraj omenil, vpeljali mrtvi slavenoserbski jezik. Dositej, ki je preromal vse kraje, v katerih so živeli in še danes žive Srbi in prišel v stik s preprostim narodom, je ta jezik kolikor mogoče oživil, zanesel v njegovo besedišče novih, narodnih izrazov in bil v tem pogledu predhodnik Vuku Karadžiću. Seveda ni povsod mogel iti do kraja, iz enostavnega razloga, ker je zvečine pisal poljudno filozofska in moralična dela, za katera je imel obrazce v tujih knjigah, dočim srbski jezik še ni imel in ni mogel niti imeti lastne znanstvene terminologije. Tako je Dositej na eni strani odrival stare cerkvene ideje, na drugi pa uvajal v svetno književnost tokove živega jezika in njegovo besedišče in tako pripravil pot Vuku. Razumljivo je, da Dositej ni književnik umetniških tendenc, pa naj si bo v svojih psevdoklasicističnih pesmih ali pa v svoji poučni prozi. Toda iz njegovega pisanja diha nekaj toplega, intimnega, nekaj pristranskega in nežnega.

V politična dogajanja svojega časa se Dositej ni naravnost vmešaval, dasi je res, da je bil pristaš prosvetljenega despotizma, kakor so ga vzdrževali in ostvarjali nekateri veliki vladarji takratne Evrope. Po njegovem mnenju je mogoče le napredek od zgoraj, kakor je to delal na primer cesar Jožef II., nikakor pa ne od spodaj. Čas, ko vladarji filozofirajo, kakrščen je bil prav tedanji, je cenil nad vse. Za srbski narod pa si je Dositej stekel še posebnih zaslug s tem, ker je preromal vse takratne srbske pokrajine (razen prave Srbije, ki je pa pod konec 18. stoletja živela v težkih razmerah pod turškim gospodstvom), Slavonijo in Hrvatsko, Bosno, Dalmacijo in Črno goro in dognal, da v vseh teh krajih prebiva ljudstvo, ki je iste krvi in govori isti jezik. Njega ni prav nič motila konfesionalna razlika, saj je prav verska strpnost ena glavnih točk njegovega programa. Če upoštevamo še dejstvo, da so prav Jožefa II. Srbi imeli tiste čase zelo v časteh, zato ker se je zdelo, da do njih goji prav posebno ljubezen (kar pa je bil le njegov politični maneuver, ko se je poslužil Srbov, da bi tako pariral zahteve neljubih mu Madžarov), je razumljivo, da je bil novim Dositejevim idejam uspeh zagotovljen.

Na zunaj bi človek dejal, da je bil Dositej kozmopolitsko usmerjen človek, kar je na vse zadnje tudi res; toda kljub vsemu kozmopolitizmu, kljub dolgoletnemu življenju izven ožje domovine, je ohranil živ odnos do svojega naroda, skušal vselej in ob vsaki priliki samo njega poučiti in mu vsestransko koristiti. Če je bila do tedaj nacionalistična ideja med Srbi razvita, je slonela izključno na veroizpovedni podlagi in je zajemala edino Srbe iz karlovške mitropolije. Dositej pa je to idejo raztegnil na vse Srbe neglede na konfesionalno pripadnost in priznaval za Srbe prav tako muslimane kakor tudi katolike. Pri njem je sploh že mogoče ugotoviti, da je v Srbiji in srbskem narodu videl močnega činitelja, ki bo čez čas med Južnimi Slovani odigral še odločilno vlogo, kar se je čez več ko sto let v resnici tudi zgodilo.

Ker je v Srbiji videl tistega duha, ki bo lahko koristil tudi sorojakom, raztresenim po vseh koncih avstrijskega cesarstva, se je Dositej na stara leta odločil kar mogoče krepko podpreti osvobodilni poizkus izpod turškega jarma v Karadjordjevi Srbiji. In matični srbski deželi so bile ob nastajanju lastne samostojne države take pomoči ne samo ljube, ampak tudi krvavo potrebne. Sicer je pa splošno znano, koliko so prav Srbi, ki so živeli v Panonski nižini, koristili mladi Srbiji tudi kasneje, prav po Dositejevem vzgledu. Dositej je udaril pečat srbski narodni prosveti v novoustanovljeni državi. In to je njegova največja zasluga. Usmeril jo je iz vzhodne bizantinske in deloma ruske sredine drugam, jo iztrgal iz krempljev tradicije in zaostalosti in ji pokazal pot proti zapadu. In če je novoustanovljena državna tiskarna takoj po ustanovitvi med svojimi prvimi knjigami natisnila Dositejeva zbrana dela, je bil to dokaz pietete in globoke hvaležnosti. Saj je tudi naš Murko zapisal, da je Dositej »najradikalnejši zastopnik prosvetljenstva pri Južnih Slovanih«. Teh nekaj vrstic pa naj osveži spomin na tega delavnega in trezno mislečega Srba, ki je poleg svetega Save in Vuka Karadžića prav gotovo najzaslužnejši sin, kar jih je srbski narod kdaj imel.

JONI

FRIDA KOVAČEVA

Joni je bil krasen predstavnik svoje pasme. Za igráčo sem ga prinesla svojemu sinu, ko je bil komaj šest tednov star. V svoji mladosti se ni prav nič ločil od navadnih kmečkih mačk, dasiravno je bil potomec plemenite družine angork. Podil se je po vrtu, lovil miške in raztrgal nogavice, kjer koli je prišel do njih. Kradel je kot njegovi kmečki prijatelji, vendar pa je bila v njegovem vedenju, v kretnjah, v pogledu neka predrznost in samozavest. Kljub vsej njegovi mladostni hudobiji pa je bil ljubljenec cele družine.

Toda s časom se je spremenil. Njegovo telo, zakrito s krasnim srebrnosivim, temno progastim kožuhom se je kretalo počasi, veličastno. Skrbno se je izognil vsake umazanije, z nepopisno gracijo je stresal tačice, če je z njimi prišel z blatom. Ni se več družil s prejšnjimi prijatelji, osamljen in vzvišen je hodil svojo pot. Velike zlatorumene oči so skrbno motrile vse dogodke.

Dobra prijateljka sva postala. Njegova nadpovprečna inteligenca je v meni zbudila interes. Znal je prositi in tačko dajati, skrival se je z nami, kot majhen otrok. Tipično za njegov značaj pa je bilo dejstvo, da je svoje znanje pokazal vedno le iz lastnega nagiba, nikoli pa ne na povelje.

Če sem sedela pri svojih knjigah ali pisarila, je sedel na robu pisalne mize in me gledal nekako z razumevanjem. Nehote sem vprašala: »Joni, kaj misliš?«

Velike oči so se razširile. Ali je bilo res zasmehovanje v njih? Je bila moja fantazija tako bujna, da sem iz njegovega pogleda odločno čitala odgovor: »Seveda mislim.« Dolgo sva se nepremično gledala, potem se je Joni odmaknil. Sedel mi je na krilo in igranje izvlekel kremplje ter jih zasadil v mojo roko. Začela sem se ga bati. Toda taki trenutki so hitro minuli. Več dni se je potem zopet dostojno vedel, kot se to za razvajeno lepo žival spodobi.

Takrat je bil naš Nino v cvetu svojega življenja. Ves dan je pel, napeval svoje rumeno grlo, srebrne kaskade njegove pesmi so se razlegale po stanovanju. Nino je bil namreč kanarček posebne pevske nadarjenosti. Cenili smo ga in se klanjali njegovi umetnosti. Nino je bil podjeten dečko in je rad iskal prostosti izven kletke. Rad se je sprehajal po omara, po mizi, načeno jabolka, pobiral drobtinice in zopet zapel, tako brezskrbno in veselo, kot to zmora samo zdrav in zadovoljen kanarček.

Mi smo bili v skrbeh za njegovo blagostanje. Joni in Nino sta se prvič srečala v naši prisotnosti. Joni je ležal na otomani, len in zadovoljen mežiknil v popoldansko sonce, ki je v širokem zlatem traku lilo v sobo. Tedaj je Nino zapustil kletko, nekajkrat zaokrožil v sobi in se vsedel na pisano blazino, ki mu je menda radi pestrih barv posebno ugajala. Hotel je zažvižgati, napel je že mala prsa, toda glas mu je zamrl v grlu. Nepopisen strah se je zrcalil v malih živahnih očeh in okamenel je obsedel. Za trenutek se je vžgal v Jonijevem pogledu nevaren ogenj razjarjene bestije, toda takoj je zopet ugasnil. Z lenimi kretnjami se je približal ptici, si jo ogledal in malo povohal, nato pa se brez zanimanja zopet vlegel na svoje mesto. Nino se je zbudil iz mrtvoudosti in prestrašen zletel na mojo ramo. Gladila sem ga in mirila. Majhno srce je s pospešano hitrostjo udarjalo v moji roki. Joni nas je opazoval z dvignjeno glavo, vsak živec njegovega telesa je drhtel.

Po nekaj tednih sta bila Joni in Nino prijateljka. Kanarček se velike živali ni več bal in Joni se je mnogokrat velikodušno igral z njim. Malo ptičjo glavo je vzel v svoj rožnat gobec, ga nežno stresel in zopet izpustil. Skupaj sta sedela na otomani, Nino je pel in Joni ga je vdano poslušal. Nismo se več bali za kanarčka.

Nepričakovano se je začela tragedija. Na mizi je stala moja najljubša kristalna vaza z vrtnicami. Joni je bil ves dan slabe volje ter mi je nagajal, kjer je le mogel. Strogo mu je bilo prepovedano, skočiti na mizo. Morda je pozabil na prepoved, morda je hotel izzivati, skočil je na mizo, prevrnil vazo, ki je padla na tla ter se razbila na sto kosov.

Tedaj sem kaznovala Jonija in takrat se je začelo najino sovraštvo. Preziral me je, ni se več ozrl na moj klic, ni več ubogal mojega ukaza. Motril me je s sovražnimi očmi, njegov pogled se mi je rogal, če sem se mu približala, je zasikal v nepremagljivem besu.

Pustila sem žival pri miru in se zopet več bavila s kanarčkom, ki mi je poplačal mojo skrb z ljubko krotkostjo.

Bila sem na vrtu med rožami, med tem pa je Nino sedel na oknu. Razgovarjala sem se z malo ljubko stvarco in pri tem popolnoma pozabila na Jonija. Zapodila sem kanarčka od okna nazaj v sobo in se sama počasi vrnila v stanovanje. Ko sem odprla vrata dnevne sobe, se mi je nudil grozen prizor. Joni je sedel na polici okna, bele, bleščeče zobe je zasadil Ninoju v vrat. Nino se je še nekajkrat zganil, zaplapolal s perutnicami in negibno obvisel v Jonijevem gobcu. Zakričala sem, toda Joni se ni ganil. Kot sam peklenšček je sedel na oknu, v zlatorumenih očeh se je iskriko zmagoslavje, brezmejna radost nad dejanjem, grozno sovraštvo in ljubosumnost obenem. Zagnala sem se v njega, toda hitro je pobegnil s plenom na vrt in čez ograjo. Še nekajkrat se je obrnil in mi poslal grozeč pogled, nato pa je utonil v daljavi. Jaz sem pa obstala pred prazno kletko in zajokala.

Šele kasno zvečer se je vrnil Joni domov, razigran in na videz nedolžen, ušesa malo na stran obrnjena, v gobcu z velikansko podgano, katero mi je ponižno položil k nogam. Kaznovati si ga nisem več upala, bala sem se njegovih sovraštva polnih oči. Toda vloge smo zamenjali, sedaj sem ga jaz prezirala. Dobil je svojo hrano in nič več. V sobo ga nisem več pustila, tudi govorila nisem več z njim. Je li čutil, da je bil izobčenec?

Vedno bolj je propadal. Spočetka je še redno prihajal zvečer domov, iskal svojo skledo, posedal v kuhinji, toda polagoma se je tudi tega odvadil. Izostal je po dva do tri dni, postal je umazan in blaten. Lepa, kot baršun mehka dlaka je postala kuštrava in grda. Tudi oči so zgubile svoj blesk. Hodil je potuhnjen, kot izstradana zver.

Nekoč ga en teden ni bilo domov. Naenkrat se je oglasil pri vratih, odprla sem mu. Toda kaj se je zgodilo z našim lepim Jonijem? Kožuh je bil raztrgan, krvav, ves ogrizen se je privlekel v kuhinjo ter se izstradan vrgel na mleko, ki ga je čakalo. Potem je obležal in zatulil od bolečine. Žival se mi je strašno smilila, poskusila sem mu pomagati, toda zaman. Nekaj dni se je vlačil po kotih ter obležal zdaj tu, zdaj tam. Oči so bile vedno uprte vame, grozno razširjene oči, polne brezmejnega strahu. Se je mar bal smrti? Je instinktivno slutil, da mu preti nevarnost? Ali je vendar duša v vsakem stvoru? Ne vem! Tudi ne premišlujem. Samo to vem, da je bil Joni drugačen kot druge živali. Zato sem tudi napisala njegovo zgodbico.

Četrty dan sem vzela samokres in končala Jonijevo življenje. Preden je jeknil strel, sem še enkrat ujela njegov pogled. Mirno me je gledal, kot bi vedel, da bo prejel iz mojih rok rešitev.

NJUNJA

ZIMA VRŠČAJ

Moji novi znanci so imeli v hiši odraslega bebca. Sami so se že davno privadili njegovi pojavi, ali kadar je prišel k njim kdo, ki ni spadal k hiši, tedaj so nesrečneža vedno skrili pod streho, kamor so vodile strme, vegaste stopnice. In kadar koli sem stopila v njihovo hišo, sem vedno slišala znano škripanje vrhnjih stopnic in dvojne korake po njih. Potem so se vrata zaprla; oni, ki je bebca peljal gori, je vrata od zunaj zaklenil in prišel spet po stopnicah navzdol v spodnje prostore. Bila sem že

večkrat pri njih in vendar mi bebec nikoli ni prišel pred oči. Kajti hiša je stala ob skalnatem bregu in do nje je vodila položna pot navzgor med vinogradi z nizko, krivenčasto dalmatinsko trto in med redkim smokvinim drevjem; in kadar sem se po tej poti počasi bližala hiši, so me že od daleč zagledali. Vedno je namreč kdo od domačih stal na pragu ali sedel pred hišo in takoj, ko me je zagledal, je izginil v hišo. Očividno se je bebec upiral temu, da bi ob belem dnevu šel v prostore pod streho, kajti mogli so me zagledati že od daleč in vendar so bili z njim šele na zadnjih stopnicah, ko sem stopila v njihov dom. Tako vsaj sem sklepala.

Navadno smo sedeli na pragu, kajti sonce je postajalo prijetno toplo in vroče se je upiralo v breg. Bilo je lepo videti po dolini od tam. To je bilo v času, ko se iz zemlje kadi in so mastni popki napeti. V dolini so čepele hiše in njihove strehe, zaradi burje zadelane z apnom, so se vedro belile na soncu. Te hiše so pripadale vasi, a tam dalje se je bleščalo mestece, ki je bilo videti od daleč ljubko in prijazno. Kadar sem ga gledala iz daljave, sem pozabila na vso umazanijo tesnih dalmatinskih ulic; pozabila sem celo na majhne spletkarske zadevice, s katerimi so se prebivalci tega kamenitega mesteca s strastjo ukvarjali. Kadar sem gledala mestece od daleč, sem čutila nekaj ljubezni do njega. Kajti vse, kar je lepo, zasluži ljubezen in iz daljave je bilo mestece videti lepo.

Sedeli smo na pragu in metali karte, ki sem jih prinesla s seboj. Gospodinja je imela v naročju večno lačnega dojenca, ki je bil za moje pojme prevelik za materine prsi. Lahko bi že pač tekal okrog. To dete pa je bilo čudno krmežljivo. Včasih sem ga vzela materi iz naročja in ga učila prvih korakov. Ali mali se je kremžil in se togo sesedel na tla. Nič volje do življenja ni bilo v njem, razen te, da je vedno in vedno sesal prazne materine prsi. Večji otroci so se zabavali na najbolj preprost način. Žgečkali so se do onemoglega smeha, topli so se do solz in navadno jo je kateri še od očeta skupil. Stari je bil razumen, vase zaprt težak, ki mu je siromašna zemlja dala obile ure počitka. Ob takih urah je mnogo mislil. Potem je bil tu še njegov mlajši brat z ženo. Ta je bila še na pol otrok in s pravcato kmečko radovednostjo je opazovala mojo obleko in kadar sem si prižgala cigareto, ji je v začetku šlo vedno na smeh. Pozneje se je temu privadila in bila mi je zavoljo svojih žarečih, nenavadno lepih oči močno pri srcu. Kadar sem gledala te lepe oči, je vedno zardela in se obrnila vstran.

To je bila vsa družina. Bili so preprosti, a bistri ljudje in gospodar je imel precejšno mero svojskega mišljenja v sebi. Rada sem se razgovarjala z njim in presedela sem po cele popoldneve pri njih. Ampak, gnala me je k njim tudi radovednost, kajti bil je še nekdo, ki je spadal k njim. To je bil bebec, najstarejši gospodarjev sin. Vestno so ga skrivali pred menoj, nazadnje pa sem ga le ugledala.

Nekoč sem neopaženo stopila v vežo. Slučajno ni bilo nikogar pred hišo, ko sem se s precejšno naglico vzpenjala po poti in tako niso utegnili bebca skriti. Nalašč sem hitela in tudi malo prihuljeno sem hodila, menda nehote, v nadi, da me ne bi opazili in skrili bebca.

Prepozno so me opazili, videla sem ga.

Bil je to osemnajstleten fant, krepko razvit, debelega vratu, izbuljenih, vodeno modrih oči, z režečim nasmehom ob ustih. Oblečen je bil le na pol; na sebi je imel obleko iz umazanega platna; pol krilo, pol hlače

in ogromne, nenavadno grde noge z močnimi členki ob palcih je imel gole do kolena. Ko sem stopila v hišo, je gospodinja vsa rdeča od sramu rinila nesrečneža na stopnice. Upiral se je in se oziral nazaj. Ko me je zagledal, se je široko zarežal in živordeče, mastne, viseče ustnice so bile tako odurne pri tem smehu, da mi je šlo skozi mozeg.

»Ajdi, Njunja, ajdi!« mu je mati nestrpno prigovarjala in ga skušala zriniti na prvo stopnico. Njunja je ni ubogal. Venomer se je oziral nazaj in se zadovoljno režal. Hlastno sem stopila h gospodinji in ji rekla, da naj ga pusti doli, da je vseeno, da jaz itak vem za Njunjo, naj se radi mene ne muči z njim, da je pač ne bo ubogal. Gospodinja me ni poslušala. Še naprej je s pritajeno jezo rinila in vabila Njunjo, da naj stopi na stopnico. Zaman. Tedaj sem napravila videz, kot da se hočem posloviti, a že pri mojih prvih besedah je žena spustila sina in se obrnila k meni.

»Nikar gospodična, ne hodite!« mi je prigovarjala.

»Dobro, ostanem, ali obljubite mi, da ostane Njunja doli! Nikar se ne mučite z njim!« sem rekla jaz.

Žena se je ozrla na fanta in v njenih očeh je bil obup, sramota, ponižanost in zdelo se mi je, da tudi malo sovraštva. Bebec je stal pod stopnicami in ko sem ga gledala, je zarežal proti meni: »Njunjanjunjanjunja...« To je bilo vse, kar je znal reči in zato so ga klicali za Njunjo.

Sedli sva na prag in se razgovarjali o drugih rečeh. Nikogar ni bilo doma razen nje, dojenca in Njunje. Tudi otroci so se nekam raztepli. Ženska je bila redkobesedna in govorila sem skoro le jaz sama. Čez čas se je dvignila in odšla po otroka, ki se je v hiši prebudil. Prinesla ga je ven in ga je jela hraniti. V hiši je štokljajal Njunja in se nama kmalu priplazil za hrbet. Mati se je nemirno ozrla k njemu, potem k meni in takrat sem ji začela praviti, da imajo drugod tudi take Njunje; lagala sem, da imajo celo moji sorodniki takega nesrečneža, da poznam te stvari in na ta način sem jo nazadnje popolnoma umirila. Ker na videz nisem posvečala Njunji posebne pažnje, se je opogumil in jel siliti iz hiše. Napravili sva mu prostor, da je lahko stopil ven. Potem sva se razgovarjali naprej, Njunja pa je stikal okrog hiše in se režal. Koža na stopalih mu je bila trda in rjava, bil je silno umazan in kadar je hodil, je desno roko držal sproženo pred seboj. Ulovil je mačko in med nežnim božanjem je momljal:

»Njunjanjunjanjunjanjunja...«

Na nebo so se pripodili pomladanski oblaki, polni težke vode in sonce je mestoma sijalo skozi nje, da je ležala vsa dolina pred nami v čudni, sanjski luči. Eden od oblakov se je odtrgal od drugih in težko legel na dolino. Razburljivo, prevratno vzdušje je lepelo na bližnjih gorah. Neznani nemir se je dotaknil naših duš, dojenec je zateglo vokal, gospodinja je umolknila; jaz sem gledala po dolini in z naslado rila po srcu. Vse težke in grenke misli so dobile sladak, omamen prizvok; sreča, smrt, obup, ljubezen, vse je bilo tako blizu, vse tako brez razlike sladko in trpko obenem. Pomladanske vode so prežale iz oblakov, silile so iz zemlje in njih vonj nam je stopil v nosnice in nam polnil duše. Barval je naše misli, slepil naša upanja in zavijal resnico v kopreno prijetnih laži. Rodil nam je privide, žgal našo žejo in nam približal odmaknjena utešenja.

Oblaki so se zgostili, Njunja je nemirno sedel k nama in momljal:

»Njunjanjunjanjunja...« Opazila sem, da je bil bolj bled kot prej. Gospodinja je po dolgem molku težko vzdihnila.

»Mnogo dežja bo.«

»Domov moram,« sem odvrnila.

»Nikar, premočilo vas bo!« je rekla ona in vstala, kajti jelo se je mračiti in postalo je hladno. Komaj smo stopili v hišo, že se je odprlo nebo in jelo je liti kot iz škafa. Sedla sem za mizo, Njunja blizu mene, gospodinja pa je pristavila vodo za polento. Potem so prišli domov ostali, tudi otroci, vsi premočeni in lačni; sušili so ob ognju svojo obleko, jedli smo polento, kadili cigarete in se pogovarjali, dež pa ni prenehal liti in mene je jelo skrbeti.

»Nič. Boste pa pri nas spali,« je rekla gospodinja in vsi smo prikimali. Zamahnila sem z roko, ko je nekaj govorila o tem, da njihova postelja ni tako dobra kot moja doma in da nima belih rjuh, temveč samo barvane. »Čiste pa so, čiste,« je dodala.

Njunja je zadovoljno sedel na zaboju pri vratih in zdelo se mi je, da željno gleda, kako kadimo. Otroci so šli spat, gospodar je prinesel zelenko žganja in sčasoma smo postali glasni in hrupno smo se smejali. Črnooka gospodarjeva svakinja nam je pridno nalivala in meni je hipoma padlo v glavo: Njunja naj kadi, siromak. Vstala sem in mu porinila tlečo cigareto v usta. Gospodar in gospodinja sta se nemo spogledala, gospodarjeva svakinja je sredi nalivanja preplašeno obstala, njen mož se je prisiljeno nasmejal. Jaz sem se smejala glasno, hrupno in iz srca. Videla sem, da Njunja ni začetnik v kajenju. Pridno je vlekel in ko je pokadil prvo, sem mu čez mizo vrgla drugo in tretjo. Zdelo se mi je, da me požira z očmi. Potem mi je gospodar povedal, da mora skrivati tobak pred njim, da mu ga Njunja krade, če le more. Rekel je to s kislim obrazom in sploh, vsi so se nekam zresnili.

Nazadnje smo šli spat. Mene so spravili v dokaj snažno sobo pod streho, kjer sta sicer spala mlada dva. Bila sem trudna, žganje me je dokaj omamilo in štorckljanje po hiši je vedno bolj bledelo v moji zavesti. Trdno sem zaspala.

*

Bilo je temno, ko sem odprla oči. Na okna je bil dež in pomladni vetrovi so zavijali okrog hiše. Brez vzroka mi je postalo tesno v duši in obžalovala sem, da nisem odšla začasa domov. Posegla sem po žveplenkah, da bi pogledala na uro in ko sem se v postelji malo dvignila, mi je pogled obtičal v črnem kotu sobe. Majhen, rdeč plamenček se je svetil iz teme. V srcu me je stisnilo. Plamenček se je zganil in se mi bližal. Takrat sem tudi nekaj slišala; trda od straha sem napela ušesa: nekdo je v sobi dihal. Groza mi je dušila grlo in mi mračila zavest, v telo mi je legel led. Napeto mi je vrtalo po možganih: če ne bom močnejša in zvitejša od onega, kar je v sobi, bo po meni; strah me bo umrtvil, ono strašno bo dobilo premoč nad menoj, pogubilo me bo. Samo za las je manjkalo, da mi strah ni umrtvil telesa in duha. Potem so mi možgani — sam bog vedi kako — izsesali resnico:

»Njunja, si ti?« Moj glas je bil raskav, nizek in slaboten.

»Njunjanjunjanjunja...« je zamomljalo iz teme in plamenček se je bližal. Bose noge s trdo kožo na stopalih so drsale proti meni, razločno sem slišala dihanje. Zagrabila sem žveplenke in čuteč sapo človeka, ki se mi je bližal, sem s tresočo roko prižgala.

Pred menoj je stal Njunja, držeč v roki tleči ostanek cigarete in se blaženo režal. Obraz mu je bil blede, blazne oči so stekleno boljčale vame, mastni ustni sta pohotno trepetali. Nisem trenila od groznega strahu, dokler me ni plamen žveplenke zapekel v prst. Njunjo je znova zagrnila noč in znova se je prikazal plamenček v temi. Prižgala sem drugo žveplenko in v tem sem začutila težko roko na svojem golem laktu. Planila sem iz postelje, šinila mimo njega do vrat in stopila v temno vežo. Od nekod je močno zapihalo, zunaj je tulilo okrog voglov, za hišo je nekaj ploskoma zaropotalo. V temi sem tipala po zidu, za seboj sem slišala drsajoče korake bosih nog, otipala sem kljuko, odprla vrata in stopila v temo.

Postelja je zašumela, nekdo je švignil iz teme in bela postava je bila v hipu pri meni.

Takrat sem se brez zavesti zrušila na tla.

*

Ko sem se zavedla, sem ležala zopet v svoji postelji in mlada, črnooka gospodarjeva svakinja mi je ob svitu sveče z žganjem močila senca. Imela je objokane oči in ko sem jo prijela za roko, je iznova zajokala. Hotela sem spregovoriti, tedaj pa mi je udarilo na uho iz spodnje hiše divje, zateglo, živalsko vpitje. Vmes sem slišala tope udarce in jokajoči glas gospodinje; gospodar je z bičem tepel Njunjo, mati ga je branila. Mlada lepotica si je s prsti tiščala ušesa in glasno jokala.

Sedla sem v postelji in prijela mlado ženo za obe roki. »Čuj, Desa, ali se to večkrat zgodi?« sem vprašala tiho.

»Da ga tepe?«

»Ne to, temveč da... da... da stika za ženskami.«

»Ne morem ravno reči. Samo enkrat, dolgo je že tega, je stopil za menoj v hlev in stegnil roko proti mojim prsim. Tako čudno se je režal pri tem. Jaz sem zbežala iz hleva in nisem nikomur povedala. Od takrat mu grem s poti. Vse je tako grozno v tej hiši. Strah me je pred njim in smili se mi. Gospodar ga tepe, kadar krade. Ampak tako kot danes ga še ni nikdar.« Umolknila je. Čez čas je tiho dodala:

»Ti si se šalila z njim.« Dolg pogled iz žarečih oči me je zbadel.

Kri mi je udarila v lica. Izpustila sem njene roke in jo zaprosila, da mi prinese čašo vode. Ko je odšla, sem se v naglici oblekla, vzela čevlje v roke in prihuljeno stopila skozi vrata. Z boso nogo sem dotipala stopnice, stekla neslišno po njih navzdol in skozi zadnja vrata sem planila na prosto, v temno, deževno, viharo noč. Tekla sem po kameniti poti proti mestu, tekla na vso moč, bežala pred bebčevimi kriki in čevlji so mi bili v kamen kakor po taktu: ti si se šalila z njim.

Bežala sem in do smrti izmučena sem pritekla domov.

P O R O Č I L A

MIŠKO KRANJEC:

POVEST O DOBRIH LJUDEH

1940, Slovenska Matica, str. 316, 14 × 20.
Natisnila Učiteljska tiskarna v Ljubljani.

»Povest o dobrih ljudeh« je menda že trinajsta Kranjčeva knjiga. Oblikovno je okvirna povest, dasi okvir v začetku ni posebej naznačen, kakor je naznačen na koncu z novim naslovom: Pravljica o dobrih ljudeh. S tem okvirom, zlasti s pravljico o lokvanjih, v katere so se spremenili otroci, ki so ob veliki povodnji utonili v Muri, je pisatelj dvignil vso zgodbo, jo nekako odmaknil in ustvaril vzdušje, v katerem je idila obeh starih ljudi lahko šele prav zaživela. Kot pisatelj Miško Kranjec pač skoraj ne pozna več zadreg. Kar je zmoženo čisto pripovednega v tej povesti, dokazuje, da obvladuje svojo snov in da si je v svojem načinu pridobil že mojstrstvo. Fabula sama ne prinaša velikih pretresljajev, vsaj za sodobne razmere ne, in bi sama po sebi ne učinkovala tako pristno, če bi je Kranjec ne obdal s čarom, ki ga je sposobno videti njegovo pesniško oko. Po pravici si je pridobil sloves izpovedovalca našega človeka. Povest o dobrih ljudeh je pravljica o ljubezni v onem pomenu besede, ki je povsem neskaljen in pristen, o ljubezni človeka do človeka, ki je v njej strast že davno izzvenela in ki ničesar več ne zahteva zase. Tu se ljubijo ljudje takorekoč »zaradi boga«, ki je v njih in zato, ker so drug drugemu »tempelj božjije«.

Vsebinska knjige je dovolj preprosta. Stara človeka, Jožef in Ana Koštrca, ki sta nekoč tudi hodila na sezonsko delo v tujino, živita na otoku, katerega objemata glavna struga in rokav Mure. Sama sta in si izkazujeta ljubezen vsak dan znova.

Samota bi utrudila marsikoga, ki ne pozna vsake bilke in vsake živali, najsi bo že domača ali pa le srna, ki se v zimi zateče k hiši. Toda tudi ona dva sta jeseni težko pričakovala ljudi, ki so prihajali vsako leto s tujine prebit zimo k njima. Tako je zašlo torej v to idilo četrto ljudi. Korenova družina, Ivan, Marta in Katica, njena slepa hči iz prvega zakona. Ivan je dober človek, pošten, ima majhne cilje v življenju, pa še teh ne doseže. Njegova glavna želja je, da bi si nekje, najraje pri Koštrci, postavil hišo in bi odtlej mirno živel v samotni. Njegovo lepo ženo Marto vnemirjajo velike strasti. Neutešenost je njen delež, čedalje bolj silno je njeno hrepenenje;

svet pomeni zanjo utešitev in vsaj za hip jo okusi v četrtem prihajalcu na otok, v razbojniku in vnuku starih dveh, v Petru Koštrci. Odtlej nima več obstanka in odide v svet. Njen odhod zapusti v mirnem domu vrzel, ki je nepopravljiva. Ko pride pomlad, odide Ivan sam na delo. Katica ostane pri starih dveh, dokler ne izgine. Peter Koštrca je vznemiril tudi mladost slepe deklice. Ko ga s pesmijo v gozdu prikličje k sebi, da bi ga opozorila na orožnike, ki ga iščejo, je ni več. Stara dva ugrabata, da se je ali izgubila v gozdu in se spremenila v pesem, ali pa jo je odvedel s seboj Peter Koštrca.

Marta je ves čas »protiigralec« te idile in se je končno sama izločila iz nje, ko je omamljena od privida Petra Koštrca, odšla v svet za svojimi hrepenenji. Druga vznemirljiva postava je »veliki in dobri razbojnik« Peter Koštrca, ki spreminja svojo zunanjo osebo po potrebi, ker ga neprestano zasledujejo orožniki. Zdaj se prikaže v podobi podjetnega, gidalinskega gospoda, ki razmetava z denarjem, drugič v podobi postarnega, ubožnega popotnika, božjega sla, ki izgine ponoči iz hiše, mesto njega pa najdejo ljudje tisočak. Ta figura je morda vendarle nekoliko nejasna, visi v zraku kljub temu, da tam, kjer je, jemlje, in daje revežem ter na ta način izravnava nedostatke v organizaciji sveta. Karakter nam je jasen vedno takrat, kadar ga vidimo v akciji, v njegovem pravem elementu. Kranjec nam je pa tega velikega in dobrega razbojnika pokazal izven njegovega pravega življenja, morda je njegova podoba zato nekoliko medla. Zdi se, da je prepisan iz izročila in ne iz življenja. Konkretno podobo zadobi takrat, ko si na mah osvoji Marto in izvede s tem udarec, ki končno razbije družino. Nekoliko sem in tja tudi v razmerju do Katicice. Ni pa verjetno, da bi ga Marta, ko se drugič pojavi v vlogi popotnika, ne spoznala. Zaljubljeni ženski Martinega kova bi pri zakljenjenih vratih nagon povedal, da je šel ljubimec mimo hiše, nikar da bi se ne zavedla njegove bližine, pa naj bi si nadel kakršno koli masko. — Vse ljudi veže na tem otoku ljubezen do ganljive osebnosti slepe Katicice in do njenega prečudovitega petja. Njena zgodba se konča nekoliko v negotovosti. Pisatelj pa nato zaključni in strne svoj okvir, kakor ga je v začetku načel. Vse osebe so prešle v pravljico, ki je večna, kakor je večna ljubezen, na kateri »brez dvoma sloni svet«.

Zgodbo je Kranjec razdelil na štiri dele, v povest o slepi deklici, povest o razbojniku Petru Koštrci, povest o mladi ženi in povest o pomladi. Obdal jo je z okvirom, ki ga je na koncu strnil v pravljico o dobrih ljudeh. Prvo in zadnje poglavje sta idilični, dočim prinaša sredina nasprotje, vzpon strasti. Ana in Jožef tvorita široki temelj, na katerem sloni vsa zgodba in v katerem se prepletajo in odražajo usode ostalih. Ivan in Katica spadata še v idilo, dočim jo razbijata obe skrajni točki, Marta in Peter. Če bi si zgradnjo Kranjčevega dela grafično predočili, bi bila slika sledeča:

Marta			
Ana	Ivan	Katica	Jožef
Peter			

Kompozicija Kranjčevega dela je torej horizontalna, in celo v obeh protiigralcih ohrani ravnotežje. Ta zgradnja jasno označuje Kranjca pripovednika. Široka, ravna, epska linija je značilna za vse njegovo delo. Najbrže bi jo lahko zasledili tudi v zgradnji njegovega stavka, ki nikoli ne ljubi previsokih vzponov, marveč se dviga umirjeno, s preudarkom, kakor mirno misli tudi Jožef Koštrca, ki je končno le pisatelju najbližji in ki tvori »filozofsko jedro« vse zgodbe. Takole pravi Koštrca (o Anini kuharski sposobnosti): »Da, dobre se bile vedno, lahko rečem prav dobre, ako ne celo imenitne.« Ta »lahko rečem« in »ako ne celo« sta Kranjčeva iznajdba in nam zelo mnogo povesta o njem. Imata celo rahel humoristični prizvok in vendar izzveni stavek končno povsem resno, celo dostojanstveno, kakor je ves Jožef Koštrca dostojanstven in se zna zavarovati pred tem, da bi se mu kdo smejal. »In ljudje, ki hodijo mnogo po svetu, ki mnogo vidijo, ki berejo časnike, ne verujejo več v lepe stvari. Pač pa se oholo nasmejejo, če jim poveš kaj takega. Zato se stari Koštrca samo nasmehe, če ga kdo vpraša, kako je pri njem, in če hoče kaj posebnega izvedeti, kajpa, kaj takega, čemur bi se kasneje v svoji oholosti lahko smejal.« (12) — Tudi to je značilna poteza. Zavaroval se ni samo Koštrca, marveč tudi pisatelj sam pred ljudmi, ki mnogo vidijo in berejo in se potem smejejo. Vendar pa on sam za svojo osebo vztraja pri Jožefu Koštrci in njegovem svetu, pri pravljici o dobrih ljudeh, pri horizontalni liniji, pri svojem življenjskem stilu. — Sem in tje zazveni iz Kranjčevih poglavij protest proti redu in obstoječi pravici, toda mirno, brez

patosa. Tudi njegovi ljudje mirno razpravljajo in razmišljajo o vsem tem, do protesta se povzpne pred našimi očmi samo Marta in po pripovedovanju Peter. Vse to je v skladu z mirnim ritmom življenja na otoku — in končno z ravninsko pokrajino.

Kako nam Kranjec predstavlja svojo pokrajino? Posluhuje se opisa, nato pa spravi vse nenadoma v zvezo s človekom in živaljo. Zdaj poseže nenadoma po barvnih učinkih. To je skrivnost Kranjčevih pejsežev. Njegova pokrajina je vedno živa. V »tistem čudovitem kraju pri Muri, kjer je toliko močvirnih jarkov, kakor nikjer na svetu« (str. 5) blodijo ob poletnih večerih duše zašlih in poginulih, nenadoma sredi najlepše poletne noči zaslišiš doslej ti neznan klic, tajinstven šepet, polglasen pogovor, da te bo obtil mrzel znoj. Ali pa se nenadoma dvigne plamen iz zemlje in zaplove prek teh močvirij ter ugasne sam od sebe. Tam vidiš postave lažnih inženirjev, ki merijo nekoč po krivem razmerjeno zemljo, kajti v davnih časih so inženirji tako izmerili ubogo zemljo, da je revež dobil sicer mnogo mej, toda malo zemlje, grof pa samo štiri meje in mnogo zemlje. Zdaj se nekje daleč zopet utrga jok, tako presunljiv, da se psi strgajo z verig, da vzamejo ženske v roke rožni venec. — Poleg barvnih, glasovnih in svetlobnih učinkov se poslužuje Kranjec za prikazovanje svoje pokrajine veta, ki je ob vsakem letnem času drugačen, zdaj tuli okoli voglov samotne hiše, zdaj prinaša pomladno hrepenenje. Kadar naletava prvi sneg, letajo jate divjih rac nad hišo, tudi divje gosi prilete. Prišel je čas selitve, človeka obide nekaj čudnega, megleno nebo visi nizko nad gozdovi in nad polji, ponoči ne svetijo zvezde in ni meseca. — Spomladi pa sneg skopni, divje race kličejo veseleje, topel veter prinaša vonj prvih rož, fazani pojo za hišo in srne prihajajo iz gozdov na njive. Jožef Koštrca se sprijatliji s srnami, s fazani in z jerebicami, sprehajajo se po njegovem vrtu, kakor bi bile domače živali. Kadar se nebo močno pooblači in pride mraz, nadene Jožef zunanja okna, kakor jih spomladi zopet sname. Vse to na povelje svoje bolne žene Ane, ki določa čas, kdaj naj se to zgodi. Ob času selitve na jug se vračajo ljudje s tujine. Tudi mrak ne gre neopaženo mimo nas.

Ob vsem tem bi človek mislil, da je skala učinkov izčrpana. Vendar najde Kranjec še vedno nove prijeme. Bezeg ozeleni, slavec prvič zapoje, čebele gredo nabirat med in vrbina mladika je že

voljna, da si otroci lahko delajo piščali. Življenje Kranjčevih ljudi se stika z naravo, prehaja nekje vanjo, in ta prehod ni nikjer označen z ostrimi mejami. »Katica se je naslonila na jelšo in tiho jokala. Počasi se zdrsnila v travo in se ni mogla potolažiti. Slišala je, kako so nekoliko korakov od nje hodili mimo ljudje, kako so se tiho klicali in pogovarjali. — Potem je tudi to zamrlo; ostalo

je samo sonce, ki je padalo v krpah med drevje, ostala je ptičja pesem po grmovju; grlice so še vedno grulile in šumenje Mure je polnilo gozd...«

Ni čuda, da je Kranjec preko svojega pejzaža najprej dobil neposreden stik s krogom svojih čitateljev. Kritika pa je te vrline takoj ob njegovem prvem nastopu opazila.

(Konec prihodnjč)

R A Z N O

MIHAJLO PETROVIČ »ROMAN JEGULJE«

Srbska književna zadruga poleg redne jesenske zbirke (kola), ki obsega navadno osem knjig, pomladanskega »Savremenika« s štirimi knjigami živih domačih pisateljev in »Zabavnika«, v katerem prinaša tehtne prevode iz tujih književnosti, izdaja še zbirko »Poučnik« (navadno letno ena knjiga). V tej zbirki je pred kratkim izšla zgoraj omenjena knjiga profesorja matematike na beograjski univerzi dr. Mihajla Petroviča, ki zasluzi, da jo vsaj z nekaj besedami omenim tudi na tem mestu. Petrovič je doslej pri isti založnici izdal že dve knjigi svojih popotnih zapiskov (»U carstvu gusara«, »Po zabačenim ostrvima«), ki so prav radi svoje poljudnosti zelo mikavno pisani in pri občinstvu lepo sprejeti.

Njegov letošnji »Roman jegulje« ni nikak roman v navadnem pomenu besede, ampak zelo prijetno napisana prirodoslovna knjiga, okrašena s številnimi slikami, kakršne sicer ne poznamo v južnoslovanski poljudni znanstveni literaturi. Jegulja je zagonetna riba, katere skrivnosti niti danes, po tolikih stoletjih raziskovanja in opazovanja njenega življenja in selitev niso do konca pojasnjene. Ze klasični filozofi so si z jeguljo belili glave. Celó sam Aristotel se je bavil z jeguljinim življenjem in prišel do prepričanja, da je jegulja nerešljiva uganka, zlasti njen konec. Herodot pa pravi na nekem mestu, da je jegulja sveta žival. Pač zato, ker si ni znal pojasniti njene ploditve. V srednjem veku so po Petrovičevih besedah jeguljo priznavali in smatrali za najzanesljivejši dokaz, da je Bog. Nihče namreč nikoli ni videl mlade jegulje, pa so o njenem nastanku krožile vse mogoče predpostavke. Šele v 17. stoletju so prirodoslovci dokazali, da jegulja pred spolno dozoritvijo odhaja iz sladkih voda v morje, kjer ji, kakor je dokazano šele 1874. leta, zrasto genitalije, kar pa se dogaja sorazmerno daleč od morskoga obrežja. Najzanesljivejše re-

zultate pa so dala šele raziskovanja zadnjih petdesetih let. Zlasti danski učenjak Johannes Schmit, ki je skoraj vse svoje življenje posvetil jegulji, si je stekel velikih zaslug v znanstvenem svetu. Pet in dvajset let je brodil s posebnimi ladjami po Atlantskem, Tihem in Indijskem oceanu in raziskoval morske globine. Svoj čas, pred 30—40 leti, so posamezni francoski, italijanski in angleški znanstveniki-prirodoslovci, seveda bogato podpirani od svojih držav, naravnost tekmovali med seboj, kdo bo prišel preje do novih odkritij. Nazadnje je uspel dokaz, da se vse evropske jegulje, pa ne vem s katerega konca našega kontinenta so, plodijo nekaj tisoč kilometrov proč od celine, v Atlantskem oceanu, med Bermudskimi otoki in Sargajskim morjem, že blizu Mehškega zaliva, in sicer v globini čez 1000 metrov. Po končani ploditvi stare jegulje poginejo, mlade pa v treh do štirih letih priromajo v evropske sladke vode. Schmit je našel tudi plodišča za jegulje, ki žive v rekah, ki se stekajo v Indijski in Tih ocean. Jegulje, ki žive v naših sladkih vodah, napravijo torej velikansko pot kakih 6000 km. Jegulje moškega spola dozorijo v 8—14 letih, samice pa rabijo še več, 10—18 let. In romanje se začne znova, sedaj iz sladkih voda v morje.

Dr. Petrovič je bil po svetovni vojni član dveh znanstvenih ekspedicij, ki sta študirali favno morja in zlasti jegulje in je dolge mesece prebil na odprtem morju. Zato ni čudno, če nam je toliko zanimivega povedal zlasti o raziskovanju v velikih morskih globinah, celo do 5000 metrov in še čez. Njegova skoraj dve sto strani obsegajoča knjiga o jegulji se res bere ko najnapetější roman in jo priporočamo vsem, ki bi jih zadeva vsaj malo zanimala. Knjige ne bodo odložili, dokler je ne prebero do konca. Kajti Petrovič zna kljub vsej stvarnosti predmeta, o katerem govori, tako pestro in privlačno pisati, da človeka naravnost naveže nase.

T. P.

OB PETDESETLETNICI MAZURANIČEVE SMRTI

V prvih avgustovskih dneh bo minilo petdeset let, kar je zatisnil oči hrvatski politik in ban in avtor znane »Smrti Smail-age Čengića«, Ivan Mažuranić. Številne so njegove zasluge za hrvatski narod, toda najbolj je ostal v spominu vseh Jugoslovanov prav po zgoraj imenovanem svojem spevu, ki se dogaja na meji med Črno goro in Hercegovino, torej v čisto dinarski pokrajini, in katerega vrednost je v očeh književnih zgodovinarjev radi svojih stilističnih lepot in umetniške do- gnanosti sploh dobila cenovno visoke umet- nine, saj spev upravičeno vzporejajo z Njegoševim »Gorskim vijencem«.

Mažuranić se je rodil v Novem Vinodolu avgusta 1. 1814., hodil v reško gimnazijo, v Zagrebu pa je končal filozofijo in pravo. L. 1840. je odprl v Karlovcu advokatsko pisarno, prihodnje leto se je pa oženil s sestro pesnika Dimitrija De- metra. Burno leto 1848. je zajelo tudi njega, pa se je docela spustil na politično področje, postal poslanec hrvatskega sabora, čez dve leti generalni prokurator za Hrvatsko in Slavonijo in imel tudi še kasneje več odgovornih državnih služb. L. 1871. je po nekaj v miru preživetih letih zopet stopil v politično areno, postal poslanec za bjelovarski okraj, postal prihodnje leto predsednik hrvatskega sa- bora, konec leta 1873. pa je bil ime- novan za hrvatskega bana. L. 1880. je po lastni želji stopil v pokoj. Tudi pozneje je bil še poslanec svojega rodnega vino- dolskega okraja. Umrl je 4. avgusta le- ta 1890.

Književno je začel delovati zelo zgo- daj. Toda politično življenje, ki se mu je bil v prid svojemu narodu docela po- svetil, ga je zgodaj odtrgalo od knjige. Pisal je pesmi, ki jih je kasneje njegov sin Vladimir izdal v zasebni knjigi, se

bavil z dubrovniško književnostjo in uspelo dopolnil Gunduličevega »Osmana«, leta 1846. pa je izdal svoje najslavnejše delo, spev »Smrt Smail-age Čengića« v nekaj čez 1100 verzih. Radi tega dela je njegovo ime še danes zapisano z de- belimi črkami v zgodovini hrvatske knji- ževnosti. Dejanje se dogaja izven čisto hrvatskega ozemlja, na meji Hercegovine in Črne gore. In prav letos septembra meseca bo minilo sto let, kar je pleme Drobnjakov v Drobnjaku ubilo Smail- ago Čengića, ko je prišel s tri sto Turki pobirat davek. To Mažuranićevo delo je doživelo brez števila izdaj pri Hrvatih kakor tudi med Srbi, prevajali so ga pa tudi na več tujih jezikov. Radi popol- nosti naj omenim še to, da je Mažuranić skupaj z dr. Jakobom Užarevićem izdal »Njemačko-ilirski slovar« (1847), v revo- lucionarnem letu osem in štirideset pa po- litično brošuro z naslovom »Hrvati Mad- žarom«.

T. P.

KNJIŽEVNA NAGRADA »CVIJETE ZUZORIĆ«

Ob smrti pesnika Milana Rakića se je vodstvo umetniškega društva »Cvijeta Zu- zorić« v Beogradu odločilo nagraditi ene- ga izmed živih srbskih pesnikov. Te dni je žirija prisodila nagrado modernistič- nemu pesniku Desimirju Blagojeviću. Blagojević je rojen v srcu Šumadije, v Topoli, l. 1905. Mlada leta je preživel v Kragujevcu, maturiral in dovršil pravo v Beogradu in je potem postal časnikar, kar je še dandanašnji. Svoje pesmi je ti- skal v vseh mogočih revijah, poleg tega pa jih je izdal tudi v dveh posebnih knji- gah (»Šaputanja s mostova«, »Karneval andjela«). Tretja knjiga njegove lirike bo po vseh izgledih izšla prihodnje leto v »Savremenu« Srbske književne zadru- ge z naslovom »Zemaljska trepa«.

T. P.

Cenjeni naročniki!

Založba je v neprijetnem položaju, da se mora še enkrat opravičevati naročnikom zaradi zakasnitve druge knjige »V VRTINCU«. Kakor je naročnikom znano, smo lani v prospektu naznanili, da bo ta knjiga izšla v marcu, toda ko so potem nenadoma nastopile težkoče, o katerih vnaprej niti sanjati nismo mogli, smo sklenili vrstni red letošnjih knjižnih publikacij v toliko spremeniti, da naj bi izšel drugi del romana »V vrtincu« kot letošnja tretja redna knjiga, torej v juniju. Tako smo pridobili tri mesece časa in smo bili prepričani, da bo to več kakor dovolj, zlasti ker smo imeli precejšen del rokopisa že v januarju v rokah. Tudi pozneje, ko se je že bližal junij, nismo bili v skrbeh. Prevod knjige se je nagibal že v zadnjo tretjino in nismo mislili, da se bo stvar še tako dolgo zavlekla. Toda okoliščine so včasih hujše, kakor vsi naperi in vsa dobra volja. Kar je prevajalec M. Rožič mogel v normalnih okoliščinah opraviti v enem tednu ali celo v nekaj dneh, za to je zdaj potreboval mesec dni. In v tem je vzrok zamude. Založba ni mogla storiti drugega kakor čakati ali pa naprositi koga drugega, ki bi delo lahko prav hitro dokončal. Za to drugo možnost se založba zato ni odločila, ker bi bilo delo, tudi če bi dobili enako dobrega prevajalca, v jezikovnem pogledu vendarle kolikor toliko neenotno. Zamuda je bila torej manjše zlo, čeprav se je izkazalo, da bo večja, kot smo mogli slutiti. Prepričani smo, da se bodo v tem pogledu strinjali z nami tudi naši naročniki, zlasti še potem, ko bodo imeli knjigo v rokah.

In kdaj bo torej knjiga izšla?

Postavljena in dotiskana je zdaj vsa, razen zadnjih 24 strani, o katerih smo bili pa pravkar obveščeni, da so tudi že prevedene.

Ker je tudi v knjigoveznici vse delo vnaprej pripravljeno (platnice, zganjene pole), bo knjiga lahko izšla okoli 10., naj-pozneje pa do 20. avgusta. Nekaj tednov pozneje pa bo izšla že tudi naša zadnja knjiga za tekoče leto:

S. Jakovljevič: **POD KRIŽEM**

Tako bo torej neprijetna zamuda končno vendarle izravnana in naročniki, upamo, da nam jo bodo blagohotno oprostili.

ZALOŽBA MODRA PTICA V LJUBLJANI

Ne pozabite naročiti knjige

A. ISAČENKA

Ne bojmo se ruščine

»Ne bojmo se ruščine« je izredno poljudno napisan učbenik ruskega jezika. Vsak, ki se želi seznaniti s tem najbolj razširjenim slovanskim jezikom, bo s pridom segel po tej knjigi. Kdor ima le pol ure prostega časa na dan, se bo po tej knjigi v par mesecih igraje toliko naučil ruščine, da bo lahko čital ruske knjige, razumel rusko govorno besedo in z malo vaje tudi dobro govoril ruski. Knjiga nas uvaja v novi ruski pravopis, upošteva pa tudi starega. »Ne bojmo se ruščine« je v naši državi edina knjiga, ki ima na vseh ruskih besedah tudi akcente. Na koncu učbenika je tudi majhen slovarček.

Knjiga stane za naše naročnike din 66'—, za nenaročnike din 88'—. Naročite jo, dokler je še v zalogi.

Z A L O Ž B A M O D R A P T I C A V L J U B L J A N I

MERCINA IN DRUG

Ljubljana, Kolodvorska ulica 8 — Telefon 22-32

Trgovina s papirjem na veliko

Ima v zalogi fine brezlesne papirje, dokumentni koncept, knjižne in risalne papirje, srednjefine papirje in kartone. Za pisarne priporoča zlasti razne bančno-poštne papirje, linirane in karirane papirje v pisarniškem in trgovskem formatu, kakor tudi ciklostilni in prepisni papir.

Salda-konte, štrace, journale,
šolske zvezke, mape, odjemal-
ne knjižice, risalne bloke itd.

nudi po izredno ugodnih cenah

***Knjigoveznica
Jugoslovanske
tiskarne***

***v Ljubljani
Kopitarjeva 6
2. nadstropje***

Klišeeje
 vseh
 vrst
 po
 fotogra-
 fijah
 in
 risbah
 izvršuje

**Klišarna
 St. Deu**
 Ljubljana, Dalmatinova ul. 13

Ali že imate knjigo

**A.
 Isačenka**

?

**NE BOJMO SE
 RUŠČINE**

Tiskarna Merkur, Ljubljana

TELEFON 25-52

SE PRIPOROČA ZA
 CENJENA NAROČILA,
 KI JIH BO IZVRŠILA
 HITRO, LIČNO IN PO
 ZMERNIH CENAH •
 TISKA KNJIGE, BRO-
 ŠURE, ČASOPISE, RE-
 VIJE, KUVERTE ITD.

MEMORANDE, RAČU-
 NE, LETAKE, LEPAKE,
 VIZITKE, VSTOPNICE,
 VABILA, LETNA PORO-
 ČILA ITD. VSE TISKO-
 VINE TISKA V ENI-
 ALI VEČ BARVAH •
 ROTO- IN KNJIGOTISK

V LASTNI ZALOŽBI IZ-
 DAJA: „SLUŽBENI LIST
 KR. BANSKE UPRAVE
 DRAVSKE BANOVINE“
 IN „ZBIRKO ZAKONOV
 IN UREDB“, KATERE
 SEZNAM SE VAM NA
 ŽELJO DOPOŠLJE •

GREGORČIČEVA ULICA ŠTEV. 23

